

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

För bostaden i tiden

En studie av folkhemmets
och dagens tidsanda

Författare: Lovisa Sterner, Maria Bergstrand

Uppsats Soc 446, 41-80p

Vt 2003

Handledare: Anita Dahlgren

Abstract

Författare: Lovisa Sterner, Maria Bergstrand

Titel: För bostaden i tiden. En studie av folkhemmets och dagens tidsanda

Uppsats Soc 446, 41-80 p

Handledare: Anita Dahlgren

Sociologiska institutionen, vt 2003

Genom att skildra 1930-talets och dagens tidsanda avser denna studie belysa hur den svenska folkhemspolitiken ändrat karaktär. Likheter och skillnader mellan de båda tidsandorna beskrivs för att belysa karaktärsändringen. Fokus ligger på områdena familj och bostad, med betoning på den senare.

Exempel på likheter är hög arbetslöshet, bostadsbrist, låga nativitetstal, konjunktursvängningar och slagord som anspelar på vatten, ljus och grönska vid bostadsbyggande. Exempel på skillnader är familjesyn och avsikt vid bostadsbyggande. På 1930-talet var de sociala ingenjörernas bostadsplaner av tillrättaläggande art medan man idag sätter kunden i fokus och låter dennes önskemål och betalningskapacitet vara riktlinje vid bostadsbyggandet.

Uppsatsen vilar på ett initialt antagande som hävdar att den svenska socialpolitiken under 1930/40-talet främst var inriktad på att främja det bästa för *kollektivet*, till skillnad mot 1990-talets och dagens socialpolitik som önskar främja det bästa för *individen*. Mot bakgrund av framställningen av de båda tidsandorna diskuteras detta antagande i uppsatsen avslutande analys, främst med hjälp av Ferdinand Tönnies begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, men även G.H Meads *generaliserade andre* samt Thomas Johanssons resonemang kring den ökade *estetiseringen av vardagslivet* och de nya *kulturförmedlarna*.

Slutsatsen är att vi gått från ett samhälle präglad av en strävan mot *Gemeinschaft*, genom folkrörelser och föreningsliv baserade på gemensamma intressen, klass och politiska mål, till att idag leva i ett *Gesellschaft*-influerat samhälle som kännetecknas av rationellt handlande, kalkyleringar och ett utnyttjande av varandra individer emellan. Begreppen är dock idealtyper och ett samhälle innehåller alltid inslag av de båda formerna av mänsklig samvaro.

Uppsatsen bygger på en kvalitativ litteraturstudie samt sex kompletterande djupintervjuer.

Formen för bearbetning och framställning har varit diskursanalys.

*Nyckelord: Bostad, folkhem, social ingenjörskonst, Gemeinschaft, Gesellschaft.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Frågeställning.....	3
1.2 Syfte.....	3
1.3 Antagande.....	3
1.4 Disposition.....	3
2. Metod	4
2.1 Metodval.....	4
2.2 Informanter.....	5
2.3 Avgränsningar.....	7
2.4 Källkritik.....	7
3. Teori	8
3.1 Teoretisk inramning.....	8
3.2 Gemeinschaft och Gesellschaft.....	8
3.3 Individualiseringsprocessen.....	9
3.4 Den generaliserade andre.....	10
4. 1930-talets tidsanda	13
4.1 Situationsbild över 1930-talet.....	13
4.2 Inledning av folkhemmets tidsanda.....	15
4.3 Introducerandet av svensk folkhemspolitik.....	16
4.4 Stockholmsutställningen.....	18
4.4.1 Barnrikehuset.....	20
4.4.2 Kollektivhuset.....	21
4.5 ”Kris i befolkningsfrågan”.....	23
4.6 Den sociala ingenjörskonsten.....	25
4.7 Den goda bostaden.....	27
4.8 Kohandeln och Saltsjöbadsavtalet.....	30
4.9 ”Sweden, the middle way”.....	31
5 Dagens tidsanda	33
5.1 Situationsbild över 2000-talet.....	33
5.2 Inledning av dagens tidsanda.....	35
5.3 Dagens samhällsklimat.....	35
5.4 Dagens bostadssituation.....	39
5.5 Familjen i bostaden.....	40
5.6 BoKlok.....	42
5.7 Bo-01 ”Visionerna för det nya decenniet”.....	43
5.8 Vem är den potentiella kunden?.....	45
5.9 Område, livsstil, identitet och segregation.....	46
5.10 Den goda bostaden 2000.....	48

6. Avslutande analys	50
6.1 Konsensus och top-down i samexistens.....	50
6.1.1 Vetenskap eller politisk klåfingrighet?.....	50
6.2 Folkhemstanken sett med Tönnies glasögon	51
6.2.1 Gemeinschaftsbegreppet omdefinieras	51
6.3 Gesellschaft i tanke och Gemeinschaft i handling. - en makroanalys	52
6.4 Den generaliserade andre som kollektivets försvarare? – en mikroanalys..	53
6.5 Den sociala ingenjören som kulturförmedlare.....	54
6.5.1 Social ingenjörskonst som Gemeinschaft.....	55
6.6 Har Gemeinschaft blivit otidsenlig?.....	55
6.6.1 Mot en ny Gemeinschaft?.....	56
7. Källförteckning	57
7.1 Böcker.....	57
7.2 Artiklar och uppsatser.....	58
7.3 Broschyrer.....	58
7.4 Webbadresser.....	59
7.5 Muntliga källor.....	59
8. Bilagor	

Förord

Uppsatsens huvudtitel är en parafraas på kung Carl XVI Gustavs valspråk ”För Sverige i tiden”.

Uppsatsens storlek är något större än rekommenderat. Anledningen till det är dels den uppsjö av litteratur som behandlar vårt ämne, och dels mot bakgrund av att vi presenterar vårt material i en essäliknande berättarstil som kräver stort utrymme. Vi är även två uppsatsförfattare.

Vi vill rikta ett särskilt tack till Fredrik Johansson, Niklas Svensson och Sara Sterner för uppmuntran, stöd och ovärderlig hjälp. Vi vill även tacka vår handledare Anita Dahlgren.

Se med alla dina ögon
/Jules Verne

1. Inledning

Vi har länge varit intresserade och fascinerade av den svenska folkhemspolitiken. Skulle vi ha diskuterat ämnet för ett antal år sedan hade vi förmodligen raljerat och ansett oss vara fullfjädrade folkhemsvetare. Några tusen lästa boksidor, otaliga artiklar, intervjuer och TV-program senare, förstår vi hur fel vi hade. Folkhemspolitiken var och är än idag betydligt mer än funkishus och barnbidrag. Författaren och reportern Björn Elmbrant sammanfattar folkhemmet på följande vis:

ett samhälle där klyftorna inte är oöverstigliga och där arbete ändå lönar sig för den enskilde, där konjunktursvängningar drabbar alla lika, där hårt arbete premieras framför fria inkomster och där det finns en ömsesidig känsla av att hög som låg har vissa gemensamma intressen.¹

Trots våra selektiva folkhemskunskaper var det de som ledde oss fram till vårt uppsatsämne. Vid en vistelse i Stockholm kom vi i kontakt med bostadsprojekten Hammarby Sjöstad och Gåshaga, bostadssatsningar finansierade av bland annat Skanska. Vid en granskning av de illustrationer och argument som fördes vid försäljning av de nybyggda lägenheterna, kom vi att associera till 1930-talets byggande av folkhemmets bostäder. Ljus, yta, grönska, vatten och utsikt. Det var precis samma slagord som nyttjades återigen, om än med vissa nymodiga formuleringar som exempelvis "bredband – en självklarhet".²

En tankekedja sattes i rullning och plötsligt såg vi ett flertal likheter mellan folkhemmets och dagens bostäder, och för den delen även samhällsklimat. Detta var år 1999 och det visade sig även vara så att de då rådande nativitetstalen, i likhet med 1930-talets tidiga folkhemsår var mycket låga.

År 1934 lät man makarna Alva och Gunnar Myrdal undersöka det låga nativitetstalets orsaker i skriften *Kris i befolkningsfrågan*. De kom fram till att det var den dåliga bostadsstandarden som var den främsta orsaken till de låga nativitetstalen.

Den 7 aug. 2002 täckte statsminister Göran Persson *Aftonbladets* förstasida med orden:

Skaffa fler barn – annars blir det kris.³

¹ Bäck, Elin, 2001. "Folkhemmet har bytt ansikte", *Metro* 2001-02-21. Björn Elmbrant har även skrivit boken *Så föll den svenska modellen*, 1993.

² Bredbandsbolaget informationsbroschyr, 2001.

³ Hjelm, Carl, 2002. "Nu föds det fler bebisar i Sverige", *Aftonbladet* 2002-08-07.

Persson skyller visserligen inte trångboddheten för de låga nativitetstalen, men diskuterar alltjämt de unga familjernas möjlighet till bostad.

Även 1990-talets lågkonjunktur hade sin motsvarighet i 1930-talets depressionsår. Arbetslösheten var i båda fallen mycket hög och den allmänna hälsan dålig, om än på olika sätt. Tillspetsat kämpade folkhemmets befolkning mot tuberkulos och dagens befolkning mot utbrändhet och ätstörningar.

Med tidsanda avser vi de stämningar och åsikter som präglar en viss tid.⁴ Vi har valt att lägga tonvikt på den socialpolitiska aspekten av familj och bostad, med betoning på bostad när vi bearbetat vårt material. Vi har dock haft 1930-talets folkhemspolitik som utgångspunkt för vårt syfte och vår frågeställning.

Vår avsikt är att förmedla den kunskap och de sociologiska reflektioner som vi fått genom att studera och analysera 1930-talet och dagens samhällsklimat. Den litteratur som behandlar folkhemmet är omfattande och emellanåt mycket tungt framställt. Vi har därför medvetet valt att uttrycka oss i en mer lättillgänglig berättarstil.

⁴ Malmström, Sven - Györki, Irené - Sjögren, Peter. A, 1989. *Bonniers svenska ordbok*. Finland: Bonnier förlag.

1.1 Frågeställning

På vilket sätt har den svenska folkhemspolitiken ändrat karaktär? Vilka är likheterna respektive skillnaderna mellan 1930-talets och dagens tidsanda?

1.2 Syfte

Syftet är att beskriva och analysera 1930-talets och dagens tidsanda genom att belysa likheter och skillnader. Tonvikten ligger på områdena familj och bostad, med betoning på den senare. Utgångspunkten för arbetets framställning är 1930-talets folkhemspolitik.

1.3 Antagande

Mot bakgrund av vår förförståelse och de iakttagelser som vi initialt funnit formulerades följande antagande: Den svenska socialpolitiken var under 1930/40-talet i större utsträckning inriktad på att främja det bästa för *kollektivet*, medan 1990-talets och dagens socialpolitik önskar främja det bästa för *individen*.

1.4 Disposition

Inledningsvis har vi valt att beskriva hur vi kom i kontakt med vårt uppsatsämne, samt presentera syfte, frågeställning och antagande. Därefter följer vår metoddiskussion med motivering av metodval, presentation av informanter, avgränsningar och källkritik.

Vi har valt att dela upp vår uppsats i tre huvuddelar. Den första delen beskriver tidsandan i 1930/40-talets folkhem. Den andra delen beskriver tidsandan från 1990 fram till idag. Båda delarna inleds med en väl illustrerad situationsbild, följt av en mer generell inledning och fortsatt analys och presentation av respektive tidsanda. I den tredje delen presenteras uppsatsens avslutande analys med teorikoppling.

I uppsatsens notsystem finns referenser och kompletterande information.

2. Metod

2.1 Metodval

Vår ansats är hermeneutisk, det vill säga tolkande. Metoden är kvalitativ och uppsatsen baseras på en litteraturstudie samt sex kompletterande djupintervjuer. Det är mot bakgrund av den dåtida folkhemspolitiken som vi formulerat vårt syfte och vår frågeställning. Framställningen är av essäliknande form.

När vi genomfört våra litteratursökningar har det visat sig vara skiftande karaktär på det material som behandlar respektive tidsända. Vi är dock införstådda med denna problematik, då samtiden inte är statisk och det alltid är lättare att reflektera över något som varit. Förståelsen har även beaktats vid våra intervjuer.

Efter genomförd litteraturstudie började vi söka efter en passande form för bearbetning, presentation och analys. Det visade sig att en så kallad diskursanalys var den form som passade vårt material bäst. Som utgångspunkt vid vårt användande av diskursanalysen som form har vi främst använt oss av sociologerna Ingrid Sahlin och Mats Börjessons verk.

Diskurser representerar och föreställer verklighet – samtidigt som diskurser skapar världen genom läggande av tyngdpunkter och givande av selektiva skildringar⁵.

Diskursanalysens ambition är främst att förstå och förklara hur vår omgivning är socialt konstruerad.⁶ Intentionen är inte att beskriva eller tolka den objektiva verkligheten utan att främja det subjektiva tänkandet. Man undviker alltså att värdera sanningshalten i ett material och lägger istället fokus på att beskriva en verklighets ursprung, förutsättning och utveckling.⁷ Den diskursanalytiskt inriktade forskningen gör det möjligt att ge perspektiv åt det märkvärdiga i något som annars framstår som självklart i tillvaron.⁸

⁵ Börjesson, Mats, *Diskurser och konstruktioner, En sorts metodbok* (2003) s. 19.

⁶ Sahlin, Ingrid, ”Diskursanalys som sociologisk metod”, i Katarina Sjöberg red., *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken* (1999) s. 90.

⁷ Ibid. s. 90.

⁸ Ibid. s. 91.

Det handlar om att göra något med sitt studieobjekt – att ge perspektiv på fenomenet, att ge det ett meningsfullt sammanhang, och så vidare.⁹

Då diskursen är dialektisk till sin natur både påverkar den och låter sig påverkas av samhället.¹⁰

Problemet med diskursanalys är dock, som vi även tidigare nämnt, svårigheten med att vara reflekterande och kritisk till sin egen samtid. Det liknar det dilemman som antropologer stöter på då de försöker studera en kultur som de själva är en del av.

Ett sätt att försöka råda bot på problematiken kring reflexivitet är att göra en transkription av exempelvis vardagliga konversationer eller detaljer. På så vis kan man lättare distansera sig från sin nuvarande verklighet.¹¹

Vi ansåg att detta tillvägagångssätt skulle kunna fungera som ett mycket bra komplement till vår diskursanalys, varför vi också valt att använda oss av en så kallad kulturanalys, som denna sorts transkription kallas. Kulturanalysens främsta syfte är att urskilja mönster och strukturer. Detta gör man genom att systematiskt gestalta människors tänkande och handlande.¹² I vår uppsats tillämpas kulturanalysen i form av en fiktivt illustrerad situationsbild för respektive tidsanda. I våra situationsbilder har vi försökt att transkribera en familjs vardagssituation för att på så vis lyfta fram karakteristiska mönster och strukturer. Uppsatsens läsare skall dock vara medveten om att våra situationsbilder är något karikerade för att uppnå sitt syfte som en slags tidstypisk idealbild.

2.2 Informanter

Vårt empiriska underlag utgörs av sex tematiserade djupintervjuer.¹³ Våra informanter har getts ett stort utrymme vid intervjutillfället.¹⁴ Två personer har intervjuats mot bakgrund av att de var med under införandet av 1930-talets folkhemspolitik. Två personer har intervjuats med avsikt att skildra dagens samhällsklimat, och två intervjuer har genomförts med personer vars profession är att skissera “morgondagens bostad”.¹⁵ Våra intervjuer har varit upplagda kring olika teman som vi låtit informanten tala fritt kring. Utsvävningar från informantens sida har uppmuntrats då samhällsandan varit viktig att fånga upp.

⁹ Börjesson, Mats, *Diskurser och konstruktioner, En sorts metodbok* (2003) s. 25.

¹⁰ Sahlin, Ingrid, ”Diskursanalys som sociologisk metod”, i Katarina Sjöberg red., *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken* (1999) s. 90.

¹¹ Detta tillvägagångssätt benämns även för etnometodologisk samtalsanalys. Ibid. s. 92. Se Ibid.

¹² Ehn, Billy - Löfgren, Orvar, *Kulturanalys* (2001) s. 95.

¹³ Se intervjuguide, bilaga 1 och 2.

¹⁴ Patel, Runa - Tebelius, Ulla, *Grundbok i forskningsmetodik* (1987) s. 103.

Vid val av intervjupersoner fokuserade vi i de fall då en tidsanda skulle beskrivas på att få två personer med olika erfarenheter. För att få spridning samt differentierade perspektiv på dåtidens samhällsklimat, vilket säkerligen då som nu upplevdes olika mellan exempelvis kvinnor och män, rika och fattiga, välutbildade och arbetare intervjuades en äldre kvinna och en äldre man av olika social bakgrund. Ingvar som mannen heter, kom från enkla förhållanden och hade varit politiskt aktiv hela sitt liv. Dagmar som kvinnan heter kom från en välbärgad familj och har både erfarenhet av livet som hemmafru och förvärvsarbete. På var sitt sätt kunde de bekräfta, dementera och i viss mån även vidareutveckla det samhälleliga scenario som vi genom vår initiala litteraturstudie uppfattat och reflekterat kring. Informanterna besatt också erfarenhet av både småstad- och storstadsliv.

Vid val av intervjupersoner som skulle kunna tänkas representera dagens tidsanda, var det något svårare att göra ett urval. En kvinna och en man i 30-års åldern har dock fått agera som exempel på tidstypiska individer i 2000-talets Sverige. Mannen, Anders arbetar på en konsultfirma med renommé vida känt. Kvinnan, Anna arbetar på ett multimedieföretag som projektledare. De har båda gedigna universitetsstudier bakom sig, kommer ursprungligen från mindre städer och bor nu i Stockholms innerstad.

Våra expertinformanter arbetar på Skanska Nya Hem i Stockholm och heter Arne Olsson (regionchef för Skanska Nya Hem, Stockholm) och Mats Johansson (designchef för Skanska Nya Hem, Stockholm). Att det blev just från Skanska som expertinformanterna plockades är dels mot bakgrund av att Skanska är Sveriges största byggherre,¹⁶ och dels med anledning av att Skanska var ledande i byggandet av bostadsområdena Hammarby Sjöstad och Gåshaga pir i Stockholm, som var de områden som vi initialt kom i kontakt med. Intervjuerna med Arne Olsson och Mats Johansson gav oss en god inblick i dagens bostadssituation. Vidare har Olsson och Johansson även varit mycket generösa vid tillhandahållandet av information och material.

Samtliga intervjuer har bidragit till en breddad kunskapsbas och ett ökat intresse för vårt uppsatsämne. Under intervjuerna erhöles en rad reflektioner, iakttagelser och intressanta uttalanden. Våra intervjuer syftar främst till att komplettera övrigt material, varför de främst presenteras i egenskap av citat, och i Olsson och Johanssons fall även i form av fackkunskap. Intervjumaterialet har dock legat till grund för många av de tankar som vår avslutande analys baserar sig på.

¹⁵ Olsson, Arne - Johansson, Mats intervju vid Skanska nya hem i Stockholm 2001-01-12.

¹⁶ Skanska grundades år 1887 och är idag Sveriges största byggherre. Företaget arbetar framför allt med byggrelaterade tjänster, projektutveckling och facilities management. År 2002 låg Skanska koncernens omsättning på cirka 146 miljarder kronor, varav de svenska kontoren bidrog med cirka 28 miljarder kronor. Antalet anställda var i juni 2002 cirka 75 000 i hela koncernen och cirka 16 000 i Sverige. www.skanska.se

Efter att våra informanter läst igenom vår uppsats, och då främst sina citerade uttalanden fick vi önskemål från de informanter som representerar dagens tidsanda att använda oss av fiktiva namn. De menade att de kände sig illa till mods då de emellanåt citerades på uttalanden som var högst personliga och ibland även rörde deras arbetsplats. Detta önskemål beaktades naturligtvis.

2.3 Avgränsningar

En uppsats kräver självklart vissa avgränsningar. Det finns en mängd litteratur och artiklar som behandlar det svenska folkhemmet och det har stundom varit svårt att avgöra vad som är relevant för de båda tidsandorna. Vi har därför valt att avgränsa oss till att framför allt fokusera på den svenska socialpolitiken i form av familj och bostad, med betoning på den senare.

Då trender, tendenser och nya projekt framför allt lanseras i storstaden är det också där som vi valt att lägga fokus. Vi utger oss därför inte för att presentera en fullskalig bild av 1900-talets svenska socialpolitik, utan är väl medvetna om att vi endast ger en fragmentarisk fördjupning i ämnet, med betoning på “familjen i bostaden i storstaden“.

2.4 Källkritik

Det material som vår uppsats bygger på är delvis politiskt präglad, varför ett kritiskt förhållningssätt varit mycket viktigt. En viss mängd av den litteratur som berör folkhemmet har varit socialdemokratiskt färgad, vilket vi haft i åtanke vid vår framställning och analys.

Det material som vi fått från Skanska består i stort sett av broschyrer som företaget tillhandhåller i reklamsyfte, varför språket är värdeladdat. Beskrivningarna är snarare målande än sakliga. Våra expertinformanter är lojala med sitt företag och är angelägna om att upprätthålla en positiv fasad. Vi är medvetna om detta men då informationen alltjämt fyller sitt syfte som just information har det inte varit något problem. Hänsyn har även tagits till efterkonstruktioner från våra övriga informanter. Våra intervjuer har med undantag av de äldre informanternas berättelser även varit ytterst Stockholmscentrerad.

* **Summering för läsaren:** Vår ansats är *hermeneutisk* och vår metod *kvalitativ*. Vi har genomfört en gedigen *litteraturstudie* och genomfört sex kompletterande *intervjuer*, vari vi valt att lägga tonvikt på de två socialpolitiska områdena *bostad* och *familj*. Vi använder oss av *diskursanalys* vid bearbetning och framställning av våra *tidsandor* och *kulturanalys* i våra *situationsbilder*.

3. Teori

3.1 Teoretisk inramning

Vi har valt att huvudsakligen använda oss av tre sociologiska teoretiker: Ferdinand Tönnies (1856-1936), George Herbert Mead (1863-1931) och Thomas Johansson (1959-).

Vid skildring och analys av likheter och skillnader mellan 1930-talets och dagens tidsanda, använder vi oss av Tönnies klassiska begreppspår *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Vid den enskilda individens förhållningssätt till sin samtid använder vi oss av G.H Meads *generaliserade andre* och Johanssons resonemang kring *kulturförmedlare* och *estetiseringen av vardagen*. Vi har valt att presentera Johanssons tankar under *individualiseringsprocessen* då de är en del av denna process.

Nedan presenterar vi Svenska Akademiens definition av individualism och kollektivism samt går igenom Tönnies, Mead och Johanssons teorier i renodlad form, för att sedan använda dem som analysredskap i den avslutande analysen.

* **Individualism** - en åsikt som ställer individen i motsats till släktet el. samhället i förgrunden¹⁷

* **Kollektivism** - en åskådning som ställer det samfälliga i motsats till individerna i förgrunden¹⁸

3.2 Gemeinschaft och Gesellschaft

I likhet med sociologen Jan Olof Nilsson i boken *Alva Myrdal en virvel i den moderna strömmen* använder vi oss av Ferdinand Tönnies klassiska begreppspår *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* för att beskriva 1930-talets samhällsklimat.¹⁹ Vi väljer dock även att applicera tankegångarna på dagens tidsanda.

¹⁷ Svenska Akademiens ordlista, 1999. *Norstedts Ordbok*. Norge: Gjøvik AS.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ För vidare intresse rekommenderas: Ferdinand Tönnies huvudverk *Gemeinschaft och Gesellschaft*, som utgavs 1887.

Tönnies var kritisk mot modernitetens framväxt och det tog lång tid innan han fick sitt erkännande i hemlandet Tyskland. Som utgångspunkt för sitt teoribyggnade använde sig Tönnies av den anonyma storstaden, som så många med honom. Gemeinschaft och Gesellschaft är dock svåra att översätta till svenska, men den mest vedertagna översättningen är "gemenskap" och "organisation".²⁰

Gemeinschaft kännetecknas av ett närsamhälle vari gemenskapen mellan individerna är något mycket viktigt och naturligt.²¹ Relationen till släkt och vänner är intim och värdefull för den enskilda individen. Vardagslivet är rikt och omtanke och omsorg är viktiga ledord. Även traditionen är av stor vikt och det är tillika den som avgör den hierarkiska ordningen i samhället.²²

Till skillnad från de traditionsfasta och intima relationer som kännetecknade Gemeinschaft, präglas Gesellschaft av en instrumentell ordning centrerad kring kalkylering och rationellt handlande. Typiskt för det moderna kapitalistiska samhällssystemet.²³ Intima relationer till släkt och vänner är här inte lika viktiga utan det fokuseras istället på den del av individen som är lönsam.²⁴ Om Gemeinschaft kan tänkas främja samhället, gemenskapen och därmed kollektivets bästa, kan Gesellschaft tänkas främja det motsatta, nämligen individens bästa.

Man bör självklart ha i åtanke att Tönnies presenterar idealbilder, varför avvikelser och nyanser inte ges utrymme. Verkligheten är ju som bekant något mer komplex, och kännetecknas oftast av både Gemeinschaft och Gesellschaft.

3.3 Individualiseringsprocessen

Individualiseringsprocessen har en central betydelse för den moderna tidens förändring. Johansson belyser den genom att diskutera hur individen fungerar symboliskt och estetiskt. Han talar om en ökad individualisering som tar sig i uttryck genom en estetisering av kropp och vardagsliv. Inredning och planlösning är exempel på hur bostaden kan präglas av den vardagliga estetiseringen, vilken kan beskrivas som en ökad medvetenhet om stil och smak.²⁵ Johansson hävdar att vi idag är mer medvetna om vilka signaler vi sänder ut än tidigare.

²⁰ Olofsson, Per-Olof - Sjöström, Bengt, *Existens och sociala relationer* (1993) s. 263.

²¹ Brante, Thomas - Andersen, Heine - Korsnes, Olav, *Sociologiskt lexikon* (1998) s. 103.

²² Nilsson, Jan-Olof, *Alva Myrdal en virvel i den moderna strömmen* (1994) s. 49.

²³ Olofsson, Per-Olof - Sjöström, Bengt, *Existens och sociala relationer* (1993) s. 263.

²⁴ Brante, Thomas - Andersen, Heine - Korsnes, Olav, *Sociologiskt lexikon* (1998) s. 103.

²⁵ Johansson, Thomas, *Socialpsykologi och modernitet* (1996) s. 17

När människan får ett ökat självmedvetande, ökar också hennes medvetenhet om hur hon presenterar sig själv i vardagslivet.²⁶

Den personliga stilen, uppförandet och smaken blir mycket viktiga faktorer. Man finner hela tiden nya ideal från exempelvis filmen, reklamen och musikens värld. Utseendet är hårdvaluta och ungdom och skönhet är det som premieras. Det är enligt Johansson alltså viktigt för den enskilda individen att idag inneha de rätta attributen, vare sig det gäller yrke, inredning eller utseende. Utvecklingen banar enligt honom väg för den narcissistiska personligheten.²⁷

Den estetiska individen uppvisar å ena sidan en förmåga att kasta sig in i massan och låter sig uppslukas av olika trender, å andra en reflexiv förmåga att distansera sig från objektet och välja den stil som leder till störst framgång.²⁸

Människan har ett behov av att ge uttryck för stil och smak i sitt identitetsskapande. Det är dock inte förrän vid de sista decenniernas intåg som estetiseringen av vardagslivet blivit direkt påtaglig. Nyttjandet av statussymboler har historiskt sett varit de rikas privilegium medan det idag berör såväl arbetar- och medelklass som överklass. Den kulturella förändring som konsumtionssamhället inneburit skulle därför kunna ses som en symbolisk demokratisering.²⁹

Det har i alla tider funnits auktoriteter som av samhället och sig själva tillskrivits ett tolkningsföreträde av kulturella företeelser. Detta tolkningsföreträde var tidigare förbehållet de traditionellt intellektuella, men har enligt Johansson idag ersatts av den nya tidens så kallade kulturförmedlare. En kulturförmedlare presenterar det kulturellt korrekta i form av språkbruk, begrepp och implicita koder som oftast härstammar från media och populärkulturens värld.³⁰

3.4 Den generaliserade andre

G.H Mead var verksam vid universitetet i Chicago och brukar framställas som den symboliska interaktionismens fader. Mest känd är Mead för boken *Mind, Self and Society* (1934), som utgavs först efter hans död. Beteckningen symbolisk interaktionism lanserades också efter hans bortgång av hans student Herbert Blumer (1937).

²⁶ Ibid. s. 19.

²⁷ För vidare intresse rekommenderas: Johansson, Tomas, 1996. *Socialpsykologi och modernitet*. Lund: Studentlitteratur.

²⁸ Johansson, Thomas, *Socialpsykologi och modernitet* (1996) s. 19.

²⁹ Ibid. s.19.

Mead studerade den enskilda individens kapacitet och förmåga till interaktion, och kartlade hur den sociala sidan hos en individ utvecklas i interaktion med andra.³¹ Vi har framförallt valt att använda oss av Ritzers verk *Sociological theory* som utgångspunkt vid vår framställning av G.H Meads tankegångar.

När Mead beskriver människans medvetande talar han om *självet*, vilket han delar in i två olika komponenter. Den ena delen utgör individens fria, spontana, oförutsägbara och handlande del. Den benämns *I* och symboliserar det *subjektiva jaget*. Den andra delen erhåller individen genom olika rollövertaganden. Den benämns *Me* och symboliserar det *sociala jaget*.

För att belysa samhällets normerande roll i förhållandet till individen, lanserade Mead begreppet *den generaliserade andre*. Denna kan förstås som en sorts representation av hållningen till andra individer och kan ses som ett internaliserat socialt samvete. En förutsättning för en individs jagutveckling är just kapaciteten att anta andras attityder och exempelvis samhällets moraliska värderingar.

Only in so far as he takes the attitudes of the organized social group to which he belongs toward the organized, co-operative social activity or set of such activities in which that group is engaged, does he develop a complete self³²

Dessa attityder införlivas sedan omedvetet i den personliga identiteten. Meads *generaliserade andre* kan alltså tänkas representera samhällets implicita kontroll över den enskilda individen.³³

Enligt Mead finns det inte bara en allena rådande *generaliserade andre* som symboliserar samhällets värderingar, utan ett flertal. Dessa symboliserar olika grupper i samhället.

People, therefore, have multiple generalized others and, as a result, multiple selves.³⁴

Det som skiljer människan ifrån djuren är enligt Mead det själsliga medvetandet och den väl utvecklade reflektionsförmågan. Denna förmåga innebär att individen kan uppfatta sig själv som både subjekt och objekt. Detta leder i sin tur till att människan kan anpassa sina framtida förväntningar och handlingar mot bakgrund av tidigare erfarenheter. Individen besitter alltså förmågan att föregripa sin

³⁰ Ibid. s. 92.

³¹ Mead applicerar stora delar av sin teoribildning med I och Me kring det lilla barnets lek och utveckling. För vidare intresse rekommenderas: Lars-Erik, Berg, 1997. *Den lekande människan*. Lund: Studentlitteratur.

³² Mead, 1934/1962:158 i Ritzer, George, *Sociological Theory* (2000) s. 351.

³³ Ritzer, George, *Sociological Theory* (2000) s. 351.

³⁴ Ritzer, George, 2000. *Sociological Theory* Femte upplagan. Singapore: McGraw-Hill Book.

framtid, och väljer mot bakgrund av det säkerligen att handla på det vis som för den enskilda individen ger maximal social utdelning.³⁵

Rädslan för att avvika från samhällets norm är stor hos den enskilda individen. Trots den reflexiva förmågan handlar människan i mångt och mycket som den generaliserade andre bjuder för att slippa avvika.³⁶

³⁵ Payne, G.C.F, Cuff, E.C, 1996. *Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

³⁶ Ritzer, George, *Sociological Theory* (2000) s. 351.

4. 1930-talets tidsanda

4.1 Situationsbild över 1930-talet

Detta är berättelsen om familjen Hansson. Pappa Harald 39, mamma Hanna 37 och barnen Hjalmar 16, Hilda 13, Hulda 11 och lilla Herbert 5 år gammal.

Pappa Harald har under alla år arbetat vid det lokala pappersbruket och är mycket aktiv i nykterhetsrörelsen³⁷. Mamma Hanna sköter hushållet, skötseln av barnen och lägger även ner ett stort engagemang vid områdets barnavårdscentral.

För tillfället bor familjen i ett barnrikehus³⁸ i utkanten av Stockholms innerstad. Då Hanna drömmer om att kunna ge sina barn de bästa förutsättningarna i livet samt för sin egen del få börja arbeta och tjäna pengar³⁹ önskar familjen flytta till ett av de nybyggda kollektivhusen⁴⁰. Barnen skulle där bli omhändertagna och bostadsstandarden och hygien⁴¹ höjas avsevärt. Kollektivhusen är ljusa och rymliga med moderna faciliteter och närliggande grönområden⁴². Kostnaden för ett boende av detta slag är för familjen Hansson dock orimlig.

Mot bakgrund av sitt folkrörelseengagemang känner Harald och Hanna att de genom sitt nuvarande boende begränsar utsikterna för sina barn, då barnrikehusen är avsedda för mindre bemedlade och

³⁷ Massrörelser av nykterhetsrörelsen art var under 1800- och 1900-talets första hälft mycket stora. Ett signum för den organiserade kollektiva protesten är att det existerar ett gemensamt objekt och slutgiltigt mål för den fientliga inställningen, som i det här fallet var alkohol. Rörelsen bör även ha en välorganiserad bas och vara öppen för alla samhällsmedborgare. Nilsson, Jan Olof, *Alva Myrdal en virvel i den moderna strömmen* (1994) s. 50-51.

³⁸ Barnrikehusen kallades även för "solgårdar" och "Myrdalshus". De var en bostadspolitisk satsning under 1930-talet. Husen byggdes för dem som hade minst tre barn och en låg inkomst, det vill säga de mindre bemedlade. Barnrikehusen var en form av kategorihus och bestod av lägenhet på två till tre rum, kök och badrum. Husen placerades bland övrig bebyggelse, men de boende upplevde dock ändå stämplingen av att tillhöra en lägre klass. Barnrikehusen upphörde att byggas år 1948. Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 18-19.

³⁹ År 1960 förvärvsarbetade cirka 30 procent av Sveriges kvinnor medan cirka 70 procent var hemmafruar. År 1986 var siffrorna i stort sett de omvända då cirka 80 procent av kvinnorna förvärvsarbetade medan endast 20 procent var hemmafruar. "Barn och deras familjer 2000", www.scb.se

⁴⁰ I början av 1930-talet lanserades kollektivhusen av bland annat Alva Myrdal och arkitekten Sven Markelius. Syftet med husen var att ge de yrkesarbetande mödrarna hjälp med barnpassning och hushållsarbete. Tanken var att gemensamt dela på kostnaderna. Kollektivhuset på John Ericssongatan i Stockholm var och är än idag utrustat med restaurang, mathiss till respektive lägenhet samt barndaghem. Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 21.

⁴¹ Under 1900-talets två första decennier tillhörde Sverige de länder med högst trångboddhet i Europa. Den låga sanitära standarden i kombination med trångboddheten resulterade i fuktskador, kyla och vägglöss. Detta var i sin tur grogrund för tuberkulos. Ibid. s.10.

⁴² Som kontrast till de kompakta innerstadskvarteren blev 1930-talets "hus i park" det nya idealet vid svensk bostadsplanering. Man tillvaratog nu naturen för att på så vis skapa stora grönskande innergårdar. Luft och ljus var också viktiga inslag då man ville framhäva vad man ansåg vara ett nordiskt karaktärsdrag. Ibid. s. 58.

därigenom stämplande. I dagsläget är familjen i likhet med många andra mycket trångbodda.⁴³ Samtliga familjemedlemmar sover i köket och delar på en utdragssoffa och en säng. Toalettbesök görs på det gemensamma utedasset, och köksgöromål fungerar endast då vatten hämtas in från brunnen på gården. Genom Hannas syster får familjen till sin stora glädje tillgång till en kolonilott⁴⁴. Den frukt och de grönsaker som de där erhåller kan de sedan frysa in i barnrikehusets gemensamma frys.

När läxor och sysslor är avklarade tycker pojkarna i familjen om att spela fotboll. Hilda är mycket ambitiös med skolarbetet, har läshuvud och önskar gå vidare till högre studier. Som seden bjuder är det dock äldste sonen Hans som får denna chans. Detta innebär en prioritering för familjen Hansson då flertalet i bekantskapskretsen varken haft vilja eller pengar att låta något av sina barn gå vidare till högre studier⁴⁵.

Hanna är mycket inspirerad av Alva Myrdal, och tycker att det är viktigt att upplysa sina döttrar om utbildning och framtida arbetsutsikter. Hon upplever en stor frustration då familjens ekonomi begränsar döttrarnas förutsättningar.

Både Hanna och Harald känner sig tillfreds med Per-Albin Hanssons rådande socialdemokratiska politik. De fäster också stor tilltro till socialminister Gustav Möllers politiska ambition om att arbeta sig ur den ekonomiska depressionen.⁴⁶

När vi lämnar familjen Hansson sitter alla samlade och äter söndagsstek. Morgonen därpå skall Harald gå på nykterhetsrörelsens kvällsmöte, Hanna gå till sitt arbete på barnavårdcentralen, Hjalmar börja på läroverket och flickorna passa lilla Herbert och safta bär.

⁴³ I en undersökning av den svenska bostadsstandarden kring 1930-talets början, framkom att det i 79 000 lägenheter samsades 260 000 personerna. Av dessa personer ansågs 55 000 (21,1 procent) vara trångbodda i den mening man kunde räkna fler än två personer per rum. Hirdman, Yvonne, 2000. *Att lägga livet till rätta*. Ohrid, Macedonia: Carlssons bokförlag.

⁴⁴ Koloniträdgårdsrörelsen kom till Sverige i början av 1900-talet. En av de främsta eldsjälarna var Anna Lindhage som arbetade med fattigvård i Stockholm. Lindhage var insatt i den misär som de många fattiga familjerna levde i. Det var under en vistelse i Köpenhamn som hon hämtade inspiration och erfarenhet från de små kolonilotter som den danska huvudstaden upplåtit åt de mindre bemedlade. Drömmen var att erbjuda Stockholms fattiga invånare samma möjlighet som de i Köpenhamn. År 1906 var Lindhage med och startade upp den första kolonilottsöreningen i Stockholm. Det är framförallt under de två världskrigen med medföljande livsmedelsbrist, som kolonilotterna haft störst betydelse för de svenska medborgarna. www.kolonilott.org.

⁴⁵ År 1930 hade cirka en procent av Sveriges kvinnor eftergymnasial utbildning och cirka två procent av männen. Cirka 88 procent av kvinnorna hade gått i folkskola och cirka 84 procent av männen. År 2000 har 30 procent av Sveriges kvinnor en eftergymnasial utbildning och 25 procent av männen. "Utbildningsnivå 1930, 1970 och år 2000", www.scb.se.

⁴⁶ Johansson, Hilding, *Folkrörelser, folkstyre, folkhem* (1993) s. 38.

4.2 Inledning av folkhemmets tidsanda

Det svenska folket lyssnade på Jussi Björling och Harry Brandelius klingande toner. De skrattade åt Zarah Leander i Kar de Mummas revyer. De upprördes över Adolf Hitlers framgång i Tyskland och smugglarkungen Algot Niskas beslagtagna sprit. De drömde sig bort till Nils Ferlin och Stig Dagermans poesi. De beundrade den vackra Marlene Dietrich och den något korpulenta Edvard Persson. De läste Ivar Lo-Johansson, makarna Martinsson och Jan Fridegårds arbetarprosa. Man intresserade sig för sin familj, Hagasessornas liv och leverne, Raoul Wallenbergs hjältemod och Ingrid Bergmans skönhet och framgång. Husmodern bladdrade i sin köksalmanacka och de samhällsengagerade lät sig inspireras av det senaste tidningsnumret av *Acceptera*.⁴⁷

Att ovanstående artister, författare, politiker och samhällskämpar kom att präglade det svenska 1930-talet, råder det ingen tvekan om. 1930-talets Sverige kännetecknades dock även av ett flertal tragedier så som exempelvis skotten i Ådalen 1931. Fyra strejkande män och en 20-årig flicka föll offer. Brottet var hunger, och tragedin var ett faktum. "I ett annat land hade det blivit inbördeskrig",⁴⁸ men i Sverige ledde skotten i Ådalen istället till ett ökat svenskt samförstånd.

År 1932 ljöd ytterligare ett skott som fick avgörande konsekvenser i Sverige och i övriga världen. Den mytomspunna tändstickskungen Ivar Kreuger hade tagit sitt liv. Kreuger var en industrimagnat som förutom att dominera tändsticksindustrin i stort sett allena styrde de stora industrierna Boliden, LM Ericsson och SCA. Kreugers död fick förödande ekonomiska konsekvenser världen över. När Kreugers företag försattes i konkurs, kom en stor andel privatpersoner och åtskilliga bankfirmor i ekonomisk gungning. Aktier och obligationer rasade.

1932 var även världskrisen ett faktum. Den sammanlagda arbetslösheten i världen uppgick till hela 20 procent. 1933 fanns det vid den offentliga arbetsförmedlingen i Sverige 729 stycken arbetsökande, till 100 arbetstillfällen.⁴⁹

I Tyskland kom Adolf Hitler till makten och lyckades med kortsiktiga om än lyckade ansträngningar få ner Tysklands arbetslöshet till noll.

I USA stod president Franklin D Roosevelt för "The New Deal", det vill säga det amerikanska åtgärdspaketet för 1929 års börskrasch.⁵⁰

⁴⁷ Tidningen *Acceptera* behandlade spörsmål som rörde modernitetens framväxt och det debatterades hett av bland annat arkitekten Uno Åhrén och Alva Myrdal.

⁴⁸ Stenius, Yrsa, 1999. "1900-TALET", *Aftonbladet* 1999.

⁴⁹ Johansson, Hilding, *Folkrörelser, folkstyre, folkhem* (1993) s. 37.

⁵⁰ Stenius, Yrsa, 1999. "1900-TALET", *Aftonbladet* 1999.

Det svenska samhället präglades av svåra depressionsår. Individens liv kännetecknades av arbetslöshet, låg bostad- och levnadsstandard, dålig hygien och sedermera hög smittorisk,⁵¹ låg utbildningsnivå och låga nativitetstal. Det politiska klimatet bestod även av svaga regeringar, lockouter, strejker och opinionens allmänna missnöje. Detta till trots, blomstrade fosterlandskärleken och folk engagerade sig som aldrig förr i folkrörelser och fackföreningar.

Hos de flesta svenskar fanns drömmen om att kasta olika motsättningar åt sidan och i ett slags genomgripande samhällsfred lösa frågorna.⁵²

4.3 Introducerandet av svensk folkhemspolitik

På en förbluffande kort tid omvandlas svensk socialdemokrati från att ha varit en fabrik till att bli ett hus. Den blev inte ens "som" ett hus. Den blev konkret hus, bostäder med byggnormer och bonormer. Huset som metafor smyger sig in överallt. Inom alla olika grupper inom arbetarrörelsen, också vänster om dem, började huset framstå som den stora möjligheten.⁵³

År 1925 efterträddes den socialdemokratiska partiledaren Hjalmar Branting av Per-Albin Hansson. Det var i remissdebatten tre år senare som Hansson kom att lansera samt befästa sitt folkhemsideal. Uttrycket hade tidigare använts av konservativa politiker, men det var Hansson som kom att befästa dess nya och fulla innebörd.⁵⁴

Informanten Dagmar Matsson beskriver tiden under 1920- och 1930-talet som mycket tung:

Visst hade man roligt i sitt lag när man arbetade på gårdarna runt om på Varaslätten, men det var kämpigt. Man hade inte tid att oro sig för framtiden utan hade fullt upp med att kämpa på för dagen. Till skillnad mot idag så erbjöds man ju inget från samhället att falla tillbaka mot. Inte på samma sätt, i alla fall.⁵⁵

Genom att proklamera jämlikhet och sakta men säkert skapa dess förutsättningar, vann Hansson det svenska folkets förtroende. I sitt berömda folkhemstal kom han att presentera sitt ideal:

⁵¹ Ett exempel på den höga smittorisken var den effektiva spridningen av lungsjukdomen tuberkulos. Utsikten för en drabbad individ var vid den här tiden dålig.

⁵² Elmbrant, Björn, 1995. *Politikens ABC*. Trelleborg: Fischer & Co, Trelleborg.

⁵³ Hirdman, Yvonne, 2000. *Att lägga livet till rätta*. Ohrid, Macedonia: Carlssons Bokförlag.

⁵⁴ Förmodligen med anledning av att han i egenskap av statsminister senare faktiskt kom att uppfylla de folkhemiska kriterier vilka han tidigare kartlagt. Främst genom en rad differentierade reformer. Vilka vi ämnar återkomma till i uppsatsens senare del.

⁵⁵ Matsson, Dagmar intervju 2002-06-26.

I det goda hemmet råder likhet, omtanke, hjälpsamhet... Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker inte ner och plundrar den svage.⁵⁶

Under ledning av Per-Albin Hansson återfick socialdemokraterna den politiska makten i 1932-års val. Hanssons tankar rörande det goda hemmet, utgjorde likaledes en stor del av det socialdemokratiska valmanifestet. Grundtanken var att uppnå ett likhetstecken mellan samhälle och stat. Detta gjorde man bl.a. genom att accentuera kollektivistiska tankegångar.⁵⁷

Vår informant Ingvar beskrev Per-Albin Hansson i följande ordalag.

Per-Albin Hansson var en folkets man, och han stod på de svagas sida och kämpade för dem som hade det sämst. Det var ju ingen som hade brytt sig om statarna och arbetarna förut, men så kom Per-Albin.⁵⁸

Den svenska massarbetslösheten var ett faktum, och socialdemokraterna trodde sig ha lösningen på problemet. Ett statligt ingripande i form av ökade skatter var en förutsättning för dess lösning. Dessa åtgärder var tydligt influerade av den brittiska nationalekonomen Keynes idéer. Till skillnad mot de upprättade nödhjälpsarbeten som varken betalade sig för stat eller individ, skulle de arbetslösa nu ges meningsfulla arbeten, med marknadsmässiga löner.

Införandet av den nya och lyckade arbetsmarknadspolitikerna avspeglade sig även i näringslivet.⁵⁹

Under socialminister Gustav Möller kom den svenska parollen att lyda: "Hela folket i arbete".⁶⁰ Möller var övertygad om att det enda sättet att häva den negativa samhällstrenden, var att arbeta sig ur den. En stor reformapparat sattes igång, och nedan följer ett axplock av de konsekvensmässigt största reformerna.⁶¹

- År 1934 infördes stöd till bostadsbyggande samt instiftande av en särskild arbetslöshetsförsäkring.
- År 1935 höjdes folkpensionen avsevärt.
- År 1936 infördes lantarbetstidlag.

⁵⁶ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 29.

⁵⁷ Johansson, Hilding, 1993. *Folkrörelser, folkstyrelse, folkhem*. Malmö: Sober Förlag.

⁵⁸ Mattsson, Ingvar intervju 2002-06-26.

⁵⁹ Hadenius, Stig, *Svensk politik under 1900-talet* (1985) s. 59.

⁶⁰ Johansson, Hilding, *Folkrörelser, folkstyrelse, folkhem* (1993) s. 38.

⁶¹ Av självklara orsaker stagnerade reformarbetet under krigsåren 1939-1945. Arbetet togs dock snabbt upp efter krigsslutet. Vid Per-Albin Hanssons bortgång år 1946, tog Tage Erlander över. Nu lanserades tillika "det starka samhället". För vidare intresse rekommenderas: Esping-Andersen, Gösta, 1988. *Politics Against Markets*. Princeton University Press.

- År 1937 etableras mödra- och barnavårdscentraler. Mödravård sätts upp på agendan likaså införs en moderskapspenning.
- År 1945 lagstiftas det om tolv dagars semester, förbud mot att avskeda kvinnor pga. havandeskap eller äktenskap, samt ett statsbidrag till kostnadsfria läroböcker och skolmåltider.
- År 1946 bestäms det genom reformering att samtliga svenska medborgare har rätt till en folkpension, utan inkomstprövning, -folkpensionen.
- År 1948 infördes ett barnbidrag för barn upp till 16 års ålder. Bidraget är utställt på modern och består av 260 kronor per barn och år.⁶²
- År 1951 träder en ny semesterlag i kraft., vilken lagstadgar om tre veckors semester.⁶³

De reformer, förändringar och attityder som präglade folkhemspolitiken samt lever kvar i det svenska samhället även idag, om än med vissa förändringar är den fria sjukvården, skolgången, pensions- och arbetslöshetsförsäkringen, mödravården, barnbidraget, bostadsstödet och folkbiblioteket.

Det är inte svårt att föreställa sig det alienerade känslotillstånd som präglade den svenska befolkningen under denna tid. Identifikationen med Per-Albin Hansson har säkerligen även legat till grund för det positiva mottagandet då han som vår informant Ingvar Mattsson påpekade "var en man av folket". Vi finner det även naturligt att det svenska folket kände trygghet i den socialdemokratiska metaforen, genom vilken man liknade samhället vid en stor familj. Parollen var tilltalande för en befolkning i kris, och vår informant Ingvar kommenterar slutligen på följande vis:

Man visste väl egentligen inte så noga vad det handlade om, men Per- Albin Hansson verkade vara en bra karl... egentligen är det ju inte förrän först nu som man riktigt kan se vad som åstadkommit⁶⁴

4.4 Stockholmsutställningen

År 1930 var världsutställningen förlagd till Stockholm i Sverige. Lätthet, ljus, luft, ytor, hygien, fräschör och funktionalism var några av utställningens slagord. Familj och bostad var de områden som

⁶² Mot bakgrund av att kvinnan så sent som 1921 fått rösträtt, så är det enligt oss förhållandevis revolutionerande att barnbidraget ställs på kvinnan i familjen.

⁶³ Reformarbetet finansierades via progressiva skatter på förmögenhet, arv och inkomst. Bolagsskatten förblev dock relativt låg. Johansson, Hilding, *Folkrörelser, folkstyre, folkhem* (1993) s. 44.

⁶⁴ Mattsson, Ingvar intervju 2002-06-26.

främst utmärkte sig och det uppvisades ett nytänkande inom stadsplanering, byggnadskonst och heminredning.⁶⁵ Den programslogan som utställningens arkitekter sammanställde löd på följande vis:

acceptera den föreliggande verkligheten, endast därigenom har vi utsikt att behärska den, att rå på den för att förändra den och skapa kultur som är ett smidigt redskap för den⁶⁶

1930-års Stockholmsutställning var entrébiljetten till den nya moderna eran, vilken blev känd i Sverige som den funktionalistiska. Nu förespråkades enkel och ändamålsenlig inredning och en förskjutning av de rumsliga begrepp som tidigare varit självklara. Det fanns en mängd olika avdelningar på utställningsområdet, och bostadsdelen var en av de största. Influenserna från Frankrike, Tyskland och Holland var starka. Det var exempelvis i Tyskland som man tidigare lanserat "bostaden för existensminimum", vilken i viss mån även kom att bli Stockholmsutställningens paroll. Önskan var att bygga små och bra bostäder till låga priser. Då det vid denna tid inte existerade några subventioner för bostadsbyggandet var arkitekter och ingenjörer tvungna att ta hänsyn till den bostadsyta, utrustning och framför allt den hyra som folk kunde betala för. Yteffektivitet blev ett ord som utställningens besökare fick bekanta sig med, tillsammans med detaljerade planlösningar. Bostadsförslagen presenterades under olika inkomstkategorier.⁶⁷

Det var som sagt hemmet och bostaden som var i fokus på Stockholmsutställningen. Redan år 1917 hade den Svenska slöjdföreningen fäst uppmärksamhet vid just bostadsfrågan vid en hemutställning på Liljevalchs. Det var sedermera även den Svenska slöjdföreningen som var initiativtagare till Stockholmsutställningen, och likaledes låg bakom den framgång som utställningen rönt både nationellt och internationellt.⁶⁸

Det var tydligt att man under utställningens olika bostadsförslag försökt tillgodose det ökade kravet på avskildhet och hygienutrymmen. Med anledning av att de flesta bostäderna var försedda med endast ett rum och kök, blev det köket som fick stå tillbaka till förmån för "avskildheten". Arkitekternas önskan var att minimera det privata hushållet och främja det kollektiva. Restaurangbesök, cafébesök och mycket fritid skulle nu karaktärisera en familjs vardag. Att fysiskt minska köket var även ett sätt att förhindra det från att bli barnens lekplats.⁶⁹ Där det tidigare fanns ett kök, skulle det nu bli två rum, ett hygienutrymme och en kokvrå, ja, det blev trångt. Vår informant Dagmar beskriver sin gammelmyster Helgas lägenhet i Göteborg som "liten, trång och väldigt fuktig". Hon minns hur de brukade tränga ihop sig i det minimala köket för att kunna äta tillsammans. Gammelmyster Helga

⁶⁵ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 19-21.

⁶⁶ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 102.

⁶⁷ "Barnrikehus" är ett exempel på en sådan inkomstkategorisering.

⁶⁸ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 20.

⁶⁹ Hirdman, Yvonne, 2000. *Att lägga livet till rätta*. Ohrid, Macedonia: Carlssons Bokförlag.

kunde i likhet med många andra svenskar nämligen inte förlika sig med tanken att äta någon annanstans än i köket, Stockholmsutställningens arkitekter till trots. Dagmar skrattar vid minnet och konstaterar följande:

Ah, det var löjligt. Man var ju uppfostrad till att maten skulle intas i köket såtillvida det inte var något alldeles särskilt tillfälle... gud nåde den som slarvade. Mor blev vansinnig... Det lär man inte bara om i en handvändning...⁷⁰

Ett av de diskussionsämnen som debatterades friskt under Stockholmsutställningen var just kokvråns vara eller icke vara. Eftersom hushållsarbetet vid den här tiden endast var förbehållet kvinnan var det av naturliga skäl även främst de som upprördes över kökets fysiska marginalisering. En kvinnlig journalist summerade det hela raffinerat: "Stäng in arkitekten i kokvrån".⁷¹ Den svenska traditionen med köket som samlingspunkt var djupare förankrat i familjelivet än arkitekterna hade förutspått. Kokvrån existerade visserligen redan under 1920-talet, den stora skillnaden var nu dock att den inte bara fanns i ensambostaden utan även i familjebostaden.

4.4.1 Barnrikehuset

1930-talets tidiga bostadspolitik präglades av stora satsningar på samhällets eftersatta grupper. Konkreta exempel var pensionärer, familjer på landsbygden och trångbodda familjer med låg inkomst i städerna. Bostäderna på landsbygden upprustades och i städerna medgavs det subventioner och lån för byggande av så kallade "barnrikehus". Barnrikehusen, som vi tidigare även nämnt, var en statlig bostadssatsning för familjer om minst tre barn, med låg inkomst. Praxis vid dess utformning var 2-3 rum, kök och badrum. Lägenheterna låg i flerfamiljshus.⁷² Det var främst den enskilda kommunen som stod bakom byggandet och man anlätade mycket framstående arkitekter vid dess byggande. För att undvika segregering och eventuell stämpling placerades husen avsiktligt bland övrig bostadsbebyggelse. De familjer och framför allt de barn som växt upp i barnrikehusen har dock alltid känt av stämplingen, trots de förebyggande åtgärderna. Det faktum att alla var införstådda med att de boende i barnrikehusen faktiskt var lågt bemedlade innebar en klar stämpling.⁷³

⁷⁰ Mattson, Dagmar intervju 2002-06-26.

⁷¹ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 21.

⁷² Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 19.

⁷³ Jämför med dagens situation i exempelvis Rosengård och Rinkeby.

15 år och 12 000 barnrikelägenheter senare upphörde detta byggande. Syftet hade ju varit att försöka höja den genomsnittliga bostadsstorleken, men då detta inte uppfylldes trots byggandet av kategorihus som exempelvis barnrikehusen, satsade man nu istället på mer omfattande bostadslösningar.⁷⁴

Hela det svenska folket skulle förses med goda och hygieniska bostäder till rimliga hyror.⁷⁵

Det var alltså inte som man kunde tro på grund av den segregering som barnrikehusen i vissa fall gav upphov till som man ändrade inriktning.

Kostnaden för de nya bostäderna skulle inte behöva överstiga mer än en femtedel av en arbetares lön. Målsättningen var att hjälpa trångbodda familjer så att de exempelvis slapp dela ett enda rum vid sömn. Köket exkluderat skulle familjemedlemmarna nu istället samsas två och två per rum. Det var vid denna tid som statliga subventioner och bostadslån trädde i kraft.⁷⁶

4.4.2 Kollektivhuset

Den moderna eran som manifesterades under Stockholmsutställningen andades en ny sorts hygien och sundhet. Tanken likställdes med det typiskt manliga. Det sades att man strävade efter att avfeminisera kvinnan, och att hon skulle inta rollen som rationellt beräknande husmoder. Alva Myrdal skrev bland annat en rad artiklar för Yrkeskvinnornas klubb YK, i vilka hon tillsammans med arkitekten Sven Markelius väl illustrerade och förespråkade det kollektiva boendet och dess hushållning. Denna boendeform vände sig dock främst till de yrkesarbetande kvinnorna, då det var de som var i behov av (och kunde betala) för ett kollektivt hushåll. Det kostade nämligen. Kollektivhusen var ett sätt för den yrkesarbetande husmodern att få avlastning i form av barnomsorg och hushållning. Tanken var att hyresgästerna gemensamt skulle dela på alla kostnader. Husen var som tidigare nämnts utrustade med både restaurang och barndaghem. Det anställdes därför personal till barnpassning, städning, tvättning, tillagning - och servering av mat.⁷⁷

För att kunna uppnå yta, ljus, luft, blanka material och slanka former vid byggandet av de bostäder som visades på Stockholmsutställningen krävdes nya material och tillverkningsmetoder. De

⁷⁴ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 19.

⁷⁵ Ibid. s. 25.

⁷⁶ "Lånen kopplades till tekniska och funktionella krav på bostäderna för att främja en god standard." Staten såg till att upprätta de statliga bostadslånen så att de främjade de kommunala bostadsföretagen, "Allmännyttan". Det fanns dock även privata bostadsföretag på marknaden, och tillika bostadsföretag som låg mellan Allmännyttan och de privata. Exempel på sådana är Svenska Riksbyggen och HSB. Ibid s. 25.

⁷⁷ Ibid. s. 21.

arkitekturhistoriska dragen med ornament och utsmyckningar övergavs för den enkla formen, de raka linjerna och de stora fönstren, och det byggdes istället det som vi idag benämner klassiska funkishus.⁷⁸

När vi först pratade med våra informanter om Stockholmsutställningen och sedan om funkishusen möttes vi av oförstående blickar.

Nej, nej, nej. Funkishusen byggdes inte förrän på 1960-talet.⁷⁹

Detta är å ena sidan ett korrekt påstående då det för gemene man och kanske framför allt för dem som inte växte upp i en storstad eller dess närhet var just under 1950/60-talet som funkishusen byggdes. Detta gäller dock inte för de större städerna. Redan under 1930-talets tidiga hälft flyttade statsminister Per-Albin Hansson in i ett av de nybyggda radhusen i Ålsten utanför Stockholm. Husen byggdes år 1933 av arkitekten Olle Engkvist och har det karaktäristiska funkisutseendet eller alternativt ”skolådautseendet”⁸⁰ som vår informant Dagmar benämnde det.⁸¹ Det kan alltså konstateras att det då som nu var i storstäderna som de moderna vindarna ven tidigast och hårdast.

Då den svenska befolkningen kom att aktiveras i upprustningsarbetet efter andra världskriget och de förväntat höga arbetslöshetssiffrorna uteblev, kom det svenska bostadsbyggandet att stagnera under ett antal år. Inte förrän på 1950-talet plockades det på allvar upp igen. Byggandet var då mycket intensivt och ett så kallat miljonprogram presenterades med anledning av den rådande bostadsbristen. Den politiska målsättningen med miljonprogrammet var att bygga en miljon lägenheter inom loppet av 10 år, vilket också kom att förverkligas.

Som en jämförelse byggdes det år 1945 endast 1,3 miljoner bostäder mot 2.0 miljoner på 1960-talet.⁸² Man skulle alltså kunna generalisera och hävda att det folkhemiska bostadsbyggandet till stora delar tänktes på 1930-talet, lanserades under 1940-talet och genomfördes på 1950/60-talet.

Stockholmsutställningen blev en succé. Hemmet och bostaden hade äntligen fått ta plats, och de årtionden som följde i samma spår är kända i Sverige som ”de folkhemiska”.

⁷⁸ Ibid. s. 23.

⁷⁹ Mattsson, Ingvar intervju 2002-06-26.

⁸⁰ Mattsson, Dagmar intervju 2002-06-26.

⁸¹ Rudberg, Eva, *Folkhemets byggande* (1992) s. 14.

⁸² Ibid. s. 26.

4.5 “Kris i befolkningsfrågan“

År 1933 satt ekonomerna Gunnar Myrdal och Alf Johansson tillsammans med arkitekten Uno Åhrén i en bostadssocial utredning på uppdrag av staten. Syftet var att undersöka den svenska bostadsfrågan.⁸³

Hygienen i 1930-talets bostäder var låg. Rinnande vatten och toalettutrymmen var i anslutning till bostaden sällsynt att en familj om fyra personer samsades på ett rum och kök var snarare regel än undantag.⁸⁴ Arbetet som Myrdal, Johansson och Åhrén utförde blev likaledes mycket omfattande och sträckte sig ända fram till år 1945. Utredningens huvudsakliga syfte var att kartlägga den svenska bostadssituationen. Kontentan av Myrdals deltagande blev ett ökat intresse för den svenska befolkningsfrågan⁸⁵, framför allt från politikernas håll men också allmänhetens.⁸⁶

År 1934 utredde även Gunnar och Alva Myrdal orsakerna till Sveriges låga nativitetstal.⁸⁷ Resultatet presenterades under namnet *Kris i befolkningsfrågan*. Makarna Myrdal skapade många tidningsrubriker då de i verket hävdade att Sverige i stort sett var framtidslöst såtillvida inte bostadsstandarden höjdes avsevärt omgående. Det var endast genom en höjd bostadsstandard som Sveriges låga nativitetstal kunde åtgärdas. De föreslog även en mängd förändringar för att möjliggöra den höjda bostadsstandarden. Somliga var positivt inställda till det presenterade åtgärds paketet, medan andra ansåg att makarna Myrdal nästintill förespråkade en “kommunistisk planhushållning“.⁸⁸ Under sin befolkningsparoll föreslog de en rad differentierade sociala reformer som skulle göra det mer attraktivt att föda barn. Den huvudsakliga anledningen till de låga nativitetstalen enligt makarna Myrdal var som sagt den svenska bostadssituationen med dess trångboddhet och låga bostadsstandard. De menade att om man bara kunde ordna med kliniska och rationella bostäder, så höjdes bostadsstandarden och familjelivet skulle därmed frodas i form av fler barn och höjda nativitetstal.⁸⁹

Ambitionsnivån var hög hos Alva och Gunnar och de tyckte och tänkte om det mesta i samhället. Tonvikten låg dock på bostaden och förhållandet arbete – hem kom att ersätta detaljerade i den gamla

⁸³ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 101.

⁸⁴ I början av 1930-talet saknade 16,6 procent av den svenska befolkningen i så kallade stadssamhällen (Stockholm borträknat) vatten och avlopp. 85 procent saknade dusch eller bad och 73 procent saknade centralvärme. 35,5 procent av samtliga familjebostäder bestod av ett rum och kök och 25,7 procent bestod av två rum och kök. Trångboddheten och den låga bostadsstandarden var ett faktum. Ibid. s. 93.

⁸⁵ Med *befolkningsfrågan* åsyftas 1930-talets låga nativitetstal.

⁸⁶ På 1930 låg nativitetstalet i snitt på 1.6 barn per kvinna. Efter andra världskriget och fram till 1960-talet var födelsetalen över två barn per kvinna. Dahlbeck, Ingrid, 2002. “Många föder barn allt senare i livet“, *ELA* 2002-08-20.

⁸⁷ Gunnar Myrdal var utbildad jurist och nationalekonom. Alva Myrdal hade en fil.kand. i socialpedagogiska ämnen. År 1974 fick Gunnar Myrdal Nobelpriset i ekonomi. År 1982 fick Alva Myrdal Nobels fredspris för sina insatser som ambassadör i Indien.

⁸⁸ För vidare intresse rekommenderas: Vinterhed, Kerstin, 2003. *Kärlek i tjugonde seklet*. Atlas.

⁸⁹ Rudberg, Eva, 1992. *Folkhemmets byggande*. Norrköping: STF.

socialdemokratiska kÄpphÄsten arbete - kapital.⁹⁰ Makarna Myrdal var emellanåt mycket sina rekommendationer till den svenska befolkningen. De beskrev gÄrdagens, dagens och morgondagens Sverige, och utarbetade planer och rekommendationer fÖr hur den ideala bostaden skulle se ut. De talade mycket om familjen, och om kvinnans roll i den. Familjen var enligt Alva samhällets urcell och borde ses och fÖrsÖka lösas som ett organisationsproblem.⁹¹

Kvinnans roll i familjen och i arbetslivet behandlades framfÖr allt av Alva då hon särskilt brann fÖr denna frÄga. Alva Myrdal var av Åsikten att en individs mÄnniskovÄrde var direkt kopplat till presterad arbetsinsats, och menade att kvinnorna var i en samhällelig eftersläpningsprocess, då de var låsta inom familjens väggar. Mannen hade frigjort sig från familjen och Alva ansåg att det enda rÄtta nu var att Även kvinnorna gjorde det. Kvinnornas individuella hushÅllsarbete var enligt Alva nämligen:

improduktivt, irrationellt och direkt utvecklingshÄmmande⁹²

FÖr att kunna mäta sig med mannen krävdes en arbetsinsats utanfÖr hemmet. Önskan var att barn och hemarbete skulle skÖtas av samhället.⁹³ I *Kris i befolkningsfrÄgan* formulerades kvinnornas politiska problem pÅ fÖljande vis:

Inom den nya familjen skall – liksom i den gamla patriarkaliska – hustrun stÅ vid mannens sida sÅsom kamrat, Även i det produktiva arbetet... Under arbetstiden, de sju-Åtta timmarna mittpÅ dagen, skall i anpassning till det industrialiserade samhällets vidgade arbetsfördelning, familjen vara splittrad: de vuxna arbetande mÄnniskorna mÅste vara pÅ sina arbetsplatser; barnen leka, Äta, sova och gÅ i skola pÅ sitt hÅll. Gemensam bostad, gemensam fritid, samt det svÄrgripbara subtila, personliga fÖrhÅllandet, den tro vi Är konstituerande fÖr familjen, och det kommer att bestÅ. Privat hushÅllsdrift, individualistisk fÖrÄldramyndighet, hustruns instÄngda livsinriktning dÄremot icke... Det mÅste bortnÖtas genom den sociala utvecklingen i den grad som familjens livsanpassning krÄver.⁹⁴

Det Är till stor del mot bakgrund av "husmoderns dilemma" som Alva och Gunnar presenterar den ideala bostaden och de rÄtta levnadsnormerna i *Kris i befolkningsfrÄgan*. I boken *Att lägga livet till rÄtta* hävdar dock professorn och kvinnohistorikern Yvonne Hirdman att den Övergripande ambitionen

⁹⁰ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rÄtta* (2000) s. 92.

⁹¹ Ibid. s. 106.

⁹² Ibid. s. 107.

⁹³ Som en kommentar till Alva Myrdals resonemang belyser Yvonne Hirdman i boken *Att lägga livet till rÄtta* den marxistiska ritningen i vilken *kvinnor* underfÖrstÅtt likstÅlls med *samhället*. Ibid.

⁹⁴ Myrdal, Gunnar – Myrdal, Alva, *Kris i befolkningsfrÄgan* (1934) s.15.

hos makarna främst var att skapa "ett nytt socialt liv", vilket de gjorde genom att tillrättalägga samtliga samhällssfärer, såväl offentliga såsom privata.⁹⁵

Alldeles oavsett en tillrättaläggande ambition eller inte så finns det delar av makarna Myrdals verk som enligt oss faktiskt hade en emanciperande verkan på de svenska husmödrarna. År 1931 anordnade Alva Sveriges första föräldracirkel.⁹⁶ Hon var pådrivande i frågan rörande kollektiv barnomsorg, och arbetade även för det barnbidrag som år 1948 revolutionerande nog kom att ställas till modern i familjen. Detta trots att Per-Albin Hanssons familjepolitik utgick ifrån mannen som ensam försörjare.⁹⁷

4.6 Den sociala ingenjörskonsten

Benämningen den sociala ingenjörskonsten har blivit ett signum för svensk folkhemspolitik.⁹⁸

Alva och Gunnar Myrdal är förmodligen Sveriges mest kända sociala ingenjörer, och deras sociala och ekonomiska arbeten kan ses som utmärkta exempel på hur ingenjörskonsten gestaltade sig under 1930-talet.⁹⁹ De barnrikehus, kollektivhus, funkishus och det rekommenderade och i viss mån tillrättalagda levnadssätt som vi tidigare beskrivit är de sociala ingenjörernas verk. Det var just bostaden och de relationer som odlades i den och kring den, som fascinerade dem.

Vad var det då som dessa ingenjörer genomförde som inte hade genomförts tidigare i svensk socialpolitik?¹⁰⁰ Åsikterna var och är många, men vad man kan enas kring är att det i och med de sociala ingenjörernas intåg formades en ny sorts politiker: radikala, "moderna" och intellektuella. De talade om en acceptans men menade förändring. Makarna Myrdal och deras innersta krets var en sorts "idealtyper" för den nya politikersorten. Det var i mångt och mycket även så att det var just denna

⁹⁵ Det är framför allt den sociala ingenjörskonsten som Hirdman diskuterar och kritiserar. Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 108.

⁹⁶Föräldracirkeln var främst ett försök att utbilda mödrar i barnavård. Uppslaget till föräldracirkeln hade Alva fått i USA där hon tillsammans med maken Gunnar under längre perioder levte och verkade.

⁹⁷ Inte förrän på slutet av 1960-talet kom den svenska familjepolitiken att utgå ifrån två försörjare. Bäck, Elin, 2001. "Folkhemmet har bytt ansikte", *Metro* 2001-02-21.

⁹⁸ Termen kommer från engelskans "Social engineering", och kan härledas till de unga amerikaner som på 1920-talet valde att lämna sin "goda hem" för att bosätta sig i fattiga områden, för att på så vis hjälpa människorna där att leva ett bättre och rikare liv. Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s.11.

⁹⁹ Namn på fler framgångsrika sociala ingenjörer och människor som rörde sig i gränslandet mellan arkitektur, ekonomi och socialt arbete är exempelvis Uno Åhrén, Sven Markelius, Alf Johansson, Gunnar Asplund och Sven Wallander. För vidare intresse rekommenderas: Hirdman, Yvonne, 2000. *Att lägga livet till rätta*. Ohrid, Macedonia: Carlssons bokförlag. Rudberg, Eva, 1981. *Uno Åhrén, en föregångsman inom 1900-talets arkitektur och samhällsplanering*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning : Sv. byggtjänst (distr.)

¹⁰⁰ När vi under detta kapitel skriver om "ingenjörer" avser vi de *sociala* ingenjörerna.

krets bestående av arkitekter, ekonomer och beteendevetare såsom exempelvis Alva, som utförde en mycket stor del av det arbete som sedermera låg till grund för socialdemokraternas reformer.¹⁰¹

När man diskuterar den sociala ingenjörskonsten ska man även ha i åtanke att det främst är mot bakgrund av socialdemokraternas enorma bostadssatsning under 1930-talet som visionen inte alltid stannat vid att vara just en vision utan kunnat realiseras. Den sociala ingenjörskonsten försökte integrera vetenskap, ekonomi, teknik och politik. Kopplingen var ny inom svensk socialpolitik och det skapades en tro på möjligheten att förändra. Ingenjörerna spred dels sitt budskap genom sitt arbetsutövande samt genom artiklar och böcker, och dels genom sitt politiska engagemang.

Gunnar Myrdal och Uno Åhrén kan statuera exempel då de år 1931 klev in på socialminister Gustav Möllers kontor och bad om välsignelse för att få undersöka den svenska bostadsfrågan. Möller avböjde erbjudandet men året därpå gav finansminister Ernst Wigforss sitt klartecken för den tidigare nämnda bostadsutredningen.¹⁰² Att det krävs självförtroende och framtidstro torde vara en premiss för att på eget initiativ anse sig kunna genomföra en undersökning av denna art och storlek. Bostadsfrågan var ju trots allt ett av de viktigaste och största politiska områdena under 1930-talet, visserligen inte minst efter den bostadssociala utredningen, *Kris i befolkningsfrågan* samt de otaliga artiklarna och vetenskapliga undersökningarna som genomfördes av de sociala ingenjörerna.

Så blev politiker arkitekter och arkitekter politiker och för båda grupper gällde det vetenskapliga imperativet.¹⁰³

I boken *Att lägga livet till rätta* beskriver Yvonne Hirdman de sociala ingenjörerna som utopister. Hirdman hävdar att den huvudsakliga avsikten hos ingenjörerna var av kontrollerande och tillrättaläggande art. Hirdman belyser den övertro som de emellanåt hade på sig själva. Hirdman är även kritisk mot de sociala ingenjörernas likställande mellan den ”goda” politiken och den ”goda” staten. Med den ”goda” moderna staten syftade ingenjörerna generellt på den ”allmänna viljan” enligt Hirdman. Den demokratiska staten var ju baserad på folkets vilja och därmed kollektivt uppbyggd. I verket *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen* skriver Gunnar Myrdal om den ”goda” staten och det kollektiva medborgarskapet på följande vis:

Staten är naturligtvis kollektivt uppbyggd och kontrollerad av människorna. Av dessa är de flesta svaga käril, drivna att bli otrogna sina egna ideal. De befinner sig under inflytande av konkurrensen om förtjänstmöjligheterna, har bekymmer för social status, sex och alla andra

¹⁰¹ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 98-99.

¹⁰² Ibid. s. 101.

¹⁰³ Ibid.

slags kortsiktiga intressen och jalousier, som utgör orsaksfaktorer till individernas beteenden och implicita värderingar på det lägre planet. Men då människorna tänker och handlar genom sina formella institutioner kommer deras högre värderingar på den mera allmängiltiga nivån till sin rätt och utövar mera inflytande.¹⁰⁴

Då Gunnar Myrdal och de sociala ingenjörerna menade att det svenska folket genom sin ”goda” och demokratiska stat besatt en implicit självkontroll, var det viktigt att de upplystes och vägledades in på den ”bästa” vägen. Denna vägledning tog sig i form av rekommendationer kring bostaden och allt som hörde därtill. "Grand theories" var populärt bland de sociala ingenjörerna och det var få ting som lämnades åt sitt öde. Det tycktes och tänktes om allt från en diskbänks optimala arbetshöjd till sexuella rekommendationer för gifta par. Det är just dessa tillrättalägganden som Yvonne Hirdman värjer sig emot, eftersom staten aldrig tidigare lagt sig i den privata sfären.

4.7 Den goda bostaden

”Den goda bostaden” är ett exempel på de sociala ingenjörernas arbete. Den goda bostaden kännetecknas av rekommendationer förda i myndig ton, och åtgärds paket för den förändring som ingenjörerna önskade skulle ske.¹⁰⁵ Troligtvis typiska tillrättaläggningar enligt Yvonne Hirdman.

Som tidigare nämnts var den främsta ambitionen med 1930 och 1940-talets bostadsbyggande att höja den svenska bostadsstandarden. I mångt och mycket förvekligades denna vision och bostäderna blev under denna tid fler, rymligare och bättre utrustade.¹⁰⁶ Till den yttre formen var det arkitektoniska formspråket starkt präglad av Stockholmsutställningen, och till viss del även den inre formen.

Vid början av 1900-talet karaktäriserades den borgerliga bostaden av en tydlig gränsdragning mellan den offentliga sfären med hall, salong, matsal, herrum och den privata sfären med sovrum och barnkammare. Köket låg nästan alltid avskilt från matsalen och endast en smal serveringsgång förband de båda rummen. En jungfrukammare bredvid köket var standard. Arbetarbostaden var i sin form mer spartansk än den borgerliga och bestod oftast bara av ett rum och kök. Då ett sätt att klara av bostadsbristen samt tjäna en extra penning genom att hyra ut ett rum hörde detta till vanligheterna

¹⁰⁴ Myrdal, Gunnar, *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen* (1970) s. 36.

¹⁰⁵ Se exempel på den goda bostaden, bilaga 3.

¹⁰⁶ 25 procent av dagens bostäder byggdes under denna tid. Rudberg, Eva, 1992. *Folkhemmets byggande*. bokens baksida. Norrköping: STF.

inom båda samhällsskikten, om än med betoning på arbetarfamiljerna, vilka dock redan från begynnelsen var storleksmässigt mycket små.¹⁰⁷

Det nydanande i 1930-talets bostadsbyggande var den funktionalistiska tanken och den standardiserade inredningen.¹⁰⁸ De sociala ingenjörerna och däribland de funktionalistiska arkitekternas delade upp bostaden i två stora hemfunktioner. Den ena såg hemmet som en arbetsplats och den andra som en viloplats. Båda funktionerna skulle tillgodoses på bästa sätt.¹⁰⁹

Det var framförallt köket som kom att stå i fokus för arkitekternas skisser och beräkningar. Eftersom ytan var mycket knapp, ansågs som tidigare nämnts, kokvrån vara den ultimata lösningen. Det faktiska resultatet blev ju dock som bekant tyvärr inte så lyckat. Även andra funktionalistiska lösningar utarbetades främst för att underlätta arbetet för kvinnorna.¹¹⁰

De små husen kunde också legitimeras utifrån ett rationaliserat hemarbete: köken skulle bli små, effektiva laboratorier där den lilla ytan sparade steg och skapade exakta, inövade rörelser.¹¹¹

Det var många funktioner som skulle trängas på de 40-45 kvm som ansågs vara det ”normala”.¹¹² Förbättrade hygienutrymmen var också en mycket viktig målsättning vid det nya bostadsbyggandet. Exempel på utrustning som introducerades under denna tid i de svenska arbetarhemmen var rinnande kallt och varmt vatten, wc, centralvärme, tvättstuga, sopnedkast samt bekväma bänk- och skåpshöjder.¹¹³ Tanken var ju att de nybyggda lägenheterna skulle ge utrymme för avskildhet. Det skulle finnas en dörr som man kunde stänga om sig vid behov.¹¹⁴ Den goda bostaden skulle vara välplanerad och innehålla tilltalande rum som var enkla och praktiska att möblera. Kartläggningar av en familjs behov genomfördes bland annat av HFI, Hemmens forskningsinstitut och Svenska slöjdföreningen. I dessa undersökningar konstaterades vilka de primära behoven var hos en familj. Dessa behov låg sedan till grund för de stundom nitiska funktionsstudierna och rekommendationerna som genomfördes under denna tid.¹¹⁵

¹⁰⁷ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 35.

¹⁰⁸ *Ibid.* s. 21.

¹⁰⁹ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 103.

¹¹⁰ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 37.

¹¹¹ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s. 103.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 35.

¹¹⁴ *Ibid.* s. 20.

¹¹⁵ Se bilaga 2.

I och med den generellt ökade standarden kom den borgerliga bostaden och arbetarbostaden att bli allt mer lika varandra i sina praktiska planlösningar. Det som alltså kom att skilja de båda skikten åt bostadsmässigt var storleken.¹¹⁶

Trots den rådande trångboddheten var finrummet något heligt för många människor. Finrummet var ett rum som man sällan vistades i men trots det alltid höll snyggt och välstädat. Dåtidens arkitekter och ett antal radikala stämmor försökte dock uppmuntra användning av detta rum och gjorde det genom att ersätta det gamla finrummet med ett så kallat allrum. Allrummets syfte var inte bara att ersätta finrummet utan man strävade även efter att ersätta köket som den naturliga samlingsplatsen i en familjebostad. På detta vis ville man marginalisera kökets fysiska och psykiska plats i bostaden. Husmor skulle nu inte behöva stå i köket hela dagarna utan kunde istället sitta i allrummet tillsammans med sin make och sina barn. Tanken med det marginaliserade köket och det stora allrummet var att husmodern istället för att slava i köket skulle konsumera av det offentliga utbudet som kunde köpas för pengar. På detta vis skulle hon vinna tid och på så vis främja sin och makens umgänge och fritid.

Makarna Myrdal ansåg att familjelivet främjades då dess medlemmar vistades mycket ute i samhället och utnyttjade sig av offentliga platser som exempelvis restauranger, biografier och bibliotek¹¹⁷ Ytterligare ett skäl till kökets marginalisering var förhindrandet av barnens lek. I köket fanns det ju nämligen en mängd farliga föremål.

Barn borde, menade t.ex. Sven Markelius, helst fostras på internat, eftersom de annars kunde utgöra ett kännbart hinder för föräldrarna att använda sin fritid för rekreation eller extraarbete.¹¹⁸

Tanken var att man dels skulle kunna äta i allrummet, och dels syssla med andra aktiviteter som exempelvis läsläsning. Trots uppmaningarna om att tillbringa mer tid i allrummet, valde de svenska familjerna att tillbringa den största delen av sin tid i köket. Precis som man hade gjort i alla tider och precis som vår informant Dagmar berättade att hennes gammelmyster Helga gjorde.¹¹⁹ Kök var kök och allrum var finrum trots namnbyte. Detta faktum ledde till att man senare fick tänka om rörande kökets betydelse, och dess fysiska storlek har med åren ökat. Finrummet kom dock att naturligt ersättas av allrummet vid televisionens intåg.¹²⁰

¹¹⁶ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 35.

¹¹⁷ Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet till rätta* (2000) s.103.

¹¹⁸ Ibid. s. 104.

¹¹⁹ Mattsson, Dagmar intervju 2002-06-26.

¹²⁰ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 39.

Folkhemmetts funktionalistiskt präglade bostäder har på senare tid kritiserats för sin tillrättaliggande natur. De har anklagats för att snarare vara kontrollerande och styrande i sin art än funktionella och frihetsfrämjande.

4.8 Kohandeln och Saltsjöbadsavtalet

Förutom Stockholmsutställningen, *Kris i befolkningsfrågan*, de sociala ingenjörerna och ”den goda bostaden” har den folkhemiska politiken och sedermera det svenska samhället även präglats av den inrikespolitiska byteshandeln mellan socialdemokraterna och bondeförbundet år 1933. Kohandeln som denna politiska affär kom att kallas blev början på ett lyckat samarbete mellan de båda partierna. För socialdemokraterna innebar den röd-gröna byteshandeln ett accepterande av bondeförbundets krav på protektionism för de svenska bönderna. Bondeförbundet å sin sida tvingades acceptera socialdemokraternas genomdrivande av marknadsmässig lönesättning vid beredskapsarbeten. Kohandeln resulterade i en stabilisering av det politiska klimatet som under en längre tid hade varit mycket oroligt i Sverige. År 1936 slöt de båda partierna även upp tillsammans i en koalitionsregering.¹²¹

Efter 1933-års kohandel gick den svenska ekonomin stadigt framåt. Arbetsmarknaden började stabiliseras i takt med att arbetslösheten sjönk. Trots det höjdes röster inom högern som mot bakgrund av 1920/30-talets oroliga arbetsförhållanden propsade på ett statligt ingripande. Fackföreningsrörelsen värjde sig mot denna inblandning av rädsla för att arbetarens rätt till strejk skulle bli indragen. År 1936 satte sig lantmannaorganisationen, LO och Svenska Arbetsgivarföreningen, SAF, på eget bevåg vid förhandlingsbordet. Diskussionen hade initierats av berörda parter, utan direkt politisk inblandning. Efter två års överläggningar slöts år 1938 det så kallade Saltsjöbadsavtalet.¹²² De båda sidornas gemensamma rädsla för politikernas inverkan i form av beslut och lagstiftning på arbetsmarknaden sammanlänkade dem. Det låg i bådas intresse att särskilja politiska och fackliga beslut. Om kohandeln kan sägas representera 30-talets stabilisering på den politiska arenan, tycks Saltsjöbadsavtalet göra det samma på arbetsmarknaden.¹²³

¹²¹ Elmbrant, Björn, 1995. *Politikens ABC*. Trelleborg: Fischer & Co.

¹²² Än idag talas om så kallad ”Saltsjöbadsanda” och man kan sammanfatta den på följande vis: ”förmåga av parterna på arbetsmarknaden att fredligt lösa sina inbördes problem genom att sluta kollektivavtal, inte springa till politikerna och begära lagstiftning”. Både kohandeln och Saltsjöbadsavtalet är viktiga delar i det som brukar benämnas som den svenska modellen. Ibid. s.153

Där fanns ett samförstånd som ledde till samverkan istället för konfrontation.¹²⁴

Att de båda ovanstående reformerna kom att bli 1930-talets och för den delen även kommande decenniernas viktigaste reformer råder det ingen tvekan om. De båda avtalen stabiliserade det rådande- och kommande samhällsklimatet. Att reformerna lyckades avspeglade sig i den svenska befolkningens ökade politiska tilltro och att centralmakten stärktes. För socialdemokraterna resulterade det i expanderande trygghetssystemen, samt ökad budgetomfattning.¹²⁵

Man talade om en ny samhällsanda, och för att saluera denna nytillkomna anda utnyttjade riksdagen och regeringen det faktum att riksdagen år 1935 fyllde 500 år. Parollen var samförstånd och samhörighet, vilket socialdemokraterna nu proklamerade som sina ledord.¹²⁶

När man resonerar kring 1930-talets samhällsanda är det viktigt att tänka på att demokrati var en relativt sällsynt vara i andra länder. När vi i Sverige exempelvis diskuterade arbetsrättsliga förhållande, stred man mot fascism och för sitt liv i stora delar av Europa.¹²⁷ Sverige unika handlande kom att bli internationellt uppmärksammat, och år 1936 skrev den amerikanska författaren och journalisten Marquis Childs verket *Sweden: the middle way*.¹²⁸

4.9 “Sweden, the middle way“

Uppslaget till boken *Sweden, the middle way* kom efter att Childs influerats av politiska samtal med Gunnar Myrdal om det svenska välfärdssystemet. Boken har bland annat bidragit till att landet Sverige fått en mycket positiv klang runtom i världen.¹²⁹ Det svenska systemet beskrevs i boken som “en framgångsrik symbios mellan socialism och kapitalism”.¹³⁰ Det var främst under mellan- och efterkrigstiden som den politik utformades som sedan gjort sig känd som ”den svenska modellen“.

¹²³ Den fulla innebörden av Saltsjöbadsavtalet resulterade i en arbetsmarknadsnämnd vari representanter från LO och SAF utsågs. Det beslutades även om permittering, uppsägning samt prövning av fall innan det förs vidare till arbetsdomstol. Hadenius, Stig, *Svensk politik under 1900-talet* (2000) s. 62.

¹²⁴ Ibid. s. 68.

¹²⁵ “Detta skedde inte utan opposition men där fanns en majoritet i riksdagen för den nya politiken.” Ibid. s. 68.

¹²⁶ Vid firandet av riksdagens 500-årsjubileum uttalar sig även kungen i positiva ordalag, samt visar att han accepterat folkstyret. Ibid. s. 68.

¹²⁷ Fascismen präglade framför allt Tyskland, Italien och Spanien. I Sovjet stred folket för sitt liv, då Stalin bedrev utrensning av meningsmotståndare. Ibid.

¹²⁸ Ibid. s. 69.

¹²⁹ Elmbrant, Björn, *Politikernas ABC* (1995) s. 177.

¹³⁰ Ibid.

Modellen är en sammanvägning av 1930-talets starka fackföreningsrörelser och kooperativ vilka spelade en avgörande roll i samförståndspolitiken. Som exempelvis vid kohandeln och Saltsjöbadsavtalet. Likaledes hör bostadspolitiken till den svenska modellens kropp. Efter att ha avskaffat de så kallade barnrikehusen bestämde man sig för att satsa på en mer jämlik bostadspolitik i Sverige. Detta ställningstagande innebar att vi kom att gå en väg som skiljde sig markant från övriga Europa.¹³¹ Sverige satsade på generella bostadskrav som gällde alla bostäder i samtliga delar av landet. En bred långivning genomfördes, och man slapp på så vis segregering och eventuella slumområden¹³². “Den svenska modellen“ och idén om det starka samhället innebar lagstiftningar och reformer vari man tog ansvar för att skydda och arbeta för hela befolkningens välfärd. För att kunna leva upp till detta ansvar genomfördes olika typer av ekonomiska garantier vid ekonomiskt bortfall som exempelvis sjukdom, arbetslöshet eller ålderdom.¹³³ “Den svenska modellens“ främsta ambition var att implementera en välfärdsstat tillgänglig och upplevd av samtliga medborgare. Målet var även att uppnå politisk stabilitet i landet.

Det unika med 1930-talets samhällsklimat är att det kom att präglas av arbetsfred, framtidstro, produktionsökningar och tillväxt.¹³⁴ “Den svenska modellen“ är dock även ett exempel på en så kallad hegemoni då socialdemokratin lyckades göra sitt politiska projekt till nationens. För att en hegemoni skall uppstå måste det finnas ett gemensamt intresse och samstämmighet av att ersätta något, vilket det uppenbarligen gjorde i Sverige under denna tid.

Det svenska välfärdssystemet och dess unika modellbyggande har ofta agerat som förebild för andra länder, men har även fått utstå hård kritik.¹³⁵

¹³¹ Sverige stod till skillnad mot exempelvis stormakterna Tyskland, Frankrike och Storbritannien officiellt utanför det andra världskriget. Varför vi på självklara grunder kunde vårda samt vidareutveckla vår inrikespolitik. Det skall dock inte förringas att det i Sverige rådde ett politiskt samförstånd som gjorde det möjligt att genomföra Kohandeln 1933 och Saltsjöbadsavtalet 1938. För sådana ställningstaganden krävs lyhördhet, vilket Sverige till skillnad från många andra länder uppenbarligen besatt.

¹³² Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 26.

¹³³ Goldman, Kjell - Pedersen, Mogens - Österud, Öjvind, *Statsvetenskapligt lexikon* (1997) s. 289.

¹³⁴ Rudberg, Eva, *Folkhemmets byggande* (1992) s. 27.

¹³⁵ Elmbrant, Björn, *Politikernas ABC* (1995) s. 66.

5. Dagens tidsanda

5.1 Situationsbild över 2000-talet

Detta är berättelsen om familjen Anderhage, som består av pappa Anders 39 och mamma Annika 37. Tillsammans har de Alfons 5 och med sig in i boet har Anders barnen Anthony 16 och Angelica 13, och Annika dottern Agnes 11 år gammal. Under sina studieår på komvux¹³⁶ utvecklade pappa Anders ett gediget intresse för databehandling, och kom senare att handplockas till ett stort IT-företag¹³⁷. Efter många lyckosamma arbetstimmar vilka resulterat i en mängd optioner, har det ekonomiska läget nu förändrats för företaget. Anders är i dagsläget sjukskriven då han för fyra månader sedan “gick in i väggen”.¹³⁸ Han går nu på antidepressiva medel, stresshantering två gånger i veckan och är mycket orolig för sin fortsatta anställning på företaget. Som avkoppling paddlar Anders kajak och bergsklättrar. Annika står efter sina 6 år vid universitetet på toppen av sin karriär. Hon arbetar som kompetensutvecklare¹³⁹ på ett litet men dock mycket framgångsrikt företag, och har i dagarna fått förfrågan om avancemang till en högre chefsposition. En förutsättning för att Annika skall kunna tacka ja till erbjudandet är att Anders tar det övergripande ansvaret för hem och barn¹⁴⁰. Annika inleder varje morgon med ett yogapass för att tillgodose sin mentala hälsa. På fritiden intresserar hon sig för trädgård, heminredning och litteratur som behandlar hälsa och självförverkligande.¹⁴¹

¹³⁶ Dagens samhälle kräver god utbildning. För dem som halkat efter under sin gymnasietid ges en andra chans av samhället till utbildning på Komvux. Undervisningen är gratis och som student är du berättigad till såväl studiebidrag som lån. “Hos komvux kan du skräddarsy din utbildning. Välj de kurser du är intresserad av och läs på din egen kunskapsnivå.” www.komvux.sodertelje.se

¹³⁷ Under 90-talet har visionen om det papperslösa samhället förverkligats. De snabba elektroniska nätverken “skall koppla samman hemmen till en gränslös skatt av information, kommunikation, utbildning och underhållning”. Giddens, Anthony, *Sociologi* (1998) s. 425.

¹³⁸ Uttrycket är idag synonymt med utbrändhet, och har i folkmun kommit att kallas den nya folksjukdomen. Faktorer som kan bidra till utbrändhet är förhållanden på jobbet och i hemmet, civilstånd och personlighet. Likaså vart man befinner sig i karriären. Tillståndet är vanligast bland kvinnor. I dagsläget är nio procent av landets kvinnor, och fem procent av landets män utbrända. www.arbetslivsinstitutet.se “Utbränning i Sverige”, 2002-06-05.

¹³⁹ “Utbildning har kommit allt mer i fokus hos företag och organisationer. Idag är vi allt mer beroende av tekniken och den tekniska utvecklingen går allt snabbare. Detta kräver ständig utveckling av individer.” www.natetis.se Kompetensutveckling innebär att man vill synliggöra befintlig kompetens, med ambitionen att utveckla dessa kunskaper och färdigheter. Likaså att delta i det fortlöpande förbättrings- och förändringsarbetet. “1990 ställde drygt tre av tio arbetsgivare krav på utbildning. 1994 var det sex av tio. Ericsson anställer ingen utan gymnasiekompetens. S-E-Banken anställer enbart högskoleutbildade ekonomer.” www.imh.resurs.se

¹⁴⁰ Det kan vara svårt att mäta mannens delaktighet i hushållsarbetet. En mätbar förändring är dock de svenska pappornas utnyttjande av sin pappaledighet, vilken enligt TCO ökat de senaste åren. Gunnarsson, Daniel, 2002. “Varför är svenska pappor barnlediga?“, *Svd* 2002-06-04.

¹⁴¹ Dagens samhälle uppmanar individen till prioritering av det enskilda jaget. Vikten av självförverkligande skattas högt.

Efter att bostadslån¹⁴² beviljats har familjen bestämt sig för att uppfylla sin dröm, och skall i månadsskiftet flytta till de nybyggda BoKlok-husen i Stockholms ytterområde. Planlösningen är smart och lägenheten är ljus och rymlig. Köket har en central plats vilket appellerar till familjen då matlagning är ett stort intresse¹⁴³. På balkongen ges också utrymme till en liten köksträdgård. För övrigt är bostaden placerad i ett område med inslag av vatten, grönska och fritidsanläggningar.

Lägenhetsköpet har varit en ekonomisk prioritering, och familjen hoppas att den beräknade budgeten kommer att hålla. Mot bakgrund av den rådande börskraschen har tyvärr familjens lilla innehav av IT-aktier halverats i värde¹⁴⁴. De löpande utgifterna är mycket höga, exempelvis hyra, matkostnader, pendlingsavgifter, barnens skola och fritid. Familjen Anderhage stödjer statsminister Göran Perssons politik, och hoppas tillika på den socialdemokratiska målsättningen med bredband till alla, minskade regionala orättvisor samt ökat stöd till barnfamiljer.¹⁴⁵

Äldsta barnet Anthony går på en musiklinje och han brottas även med sin homosexualitet¹⁴⁶. Han har bestämt sig för att ta ett sabbatsår innan gymnasiet start och önskar då resa runt i Thailand. Angelica och Agnes går på samma friskola¹⁴⁷ men har vitt skilda ambitioner. Angelica drömmer om kändisskap och har varit på ett flertal auditions för olika dokusåpor. Agnes vill gå i sin mors fotspår och längtar efter högre studier som kan leda till en civilingenjörsexamen.

De helger som barnen tillbringar hos sina andra respektive familjer, och endast kärleksbarnet Alfons är hemma, passar Annika och Anders på att koppla av med vällagad mat och goda viner. Barnen tar mycket tid i anspråk, och på grund av Anthonys homosexualitet oroar sig paret även för de fördomar som finns i samhället. Den allt mer tilltagande terrorismen i världen oroar även Annika allmänt, men det blir särskilt påtagligt då Anthony skall resa till Thailand.

¹⁴² Det är idag allt vanligare att människor tar stora bostadslån. I förhållande till den enskilde individens disponibla inkomst är skulderna mycket höga. Hushållens förmögenhet är dock stabil då värdet på hushållens tillgångar, bostäder inräknade, är mer än fyra gånger så stort som skulderna. Rosander, Dag, 2002. "Hushållens skulder ökar", *SvD 2002-09-20*.

¹⁴³ Under 1990-talets byggande har det fokuserats kring köket och dess inredning. Den så kallade köksön är ett signum för 1990- 2000-talet: matlagningen har blivit något att visa upp för gästerna! Andersson, Elisabet, 2001. "Undanskymd arbetsplats har blivit något att visa upp", *SvD 2001-10-14*.

¹⁴⁴ Under slutet av 1990- och början av 2000-talet, dominerades börshandeln av IT- och telekomaktier. Det har i dagsläget visat sig att aktierna var övervärderade, och den så kallade IT-bubblan har spruckit. Aktiebörsen har rasat inom alla områden, och det är framför allt de direktägda aktierna som procentuellt sett fallit i värde. De minskade med hela 120 miljarder kronor, det vill säga drygt 21 procent. Rosander, Dag, 2002. "Hushållens skulder växer", *SvD 2002-09-20*.

¹⁴⁵ Bäck, Elin, 2001. "Folkhemmet har bytt ansikte", *Metro 2001-02-21*.

¹⁴⁶ De senaste tio åren har homosexuella börjat leva mer och mer öppet med sin homosexualitet. De har även valt att synliggöra sig genom aktiv och effektiv lobbyverksamhet. 1995 gavs möjligheten för homosexuella att registrera partnerskap. 1999 stiftades ett förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning. 2002 beslutades det i riksdagen att homosexuella skulle få provas som adoptivföräldrar. Sidenbladh, Erik, 2002. "Riksdagens –ja till ökat skydd för homosexuella", *SvD 2002-05-16*.

¹⁴⁷ Föräldrar har idag rätt att välja skola till sina barn. De kan välja mellan kommunal skola och friskola. Olsson, Lova, 2002. "Friskolorna vädjar till ministern", *SvD 2002-03-16*. 1999 fanns det omkring 400 skolor på grundskolenivå, och ett hundratal gymnasieskolor. Dahlberg, Hans, *Hundra år i Sverige* (2001) s. 354.

När vi lämnar familjen Anderhage sitter de alla samlade vid ett bord på McDonalds. Morgonen därpå skall pappa Anders börja arbetsträna, mamma Annika sätta sig i chefsfåtöljen, och äldsta sonen Anthony resa till Thailand med pojkvän. Angelica skall debutera i Bert Karlssons TV-såpa Fame Factory, Agnes skall börja spela hockey och lille Alfons skall börja på ett dagis som praktiserar ur- och skurpedagogik.

5.2 Inledning av dagens tidsanda

Man lyssnar på Petter, Robyn, mobiltelefoner och Barbados klingande toner. Man skrattar åt Robert Gustavsson och Dan Bäckmans ironi. Man upprörs över Mona Sahlins Tobleroneaffär och Sjöbos flyktingpolitik. Man drömmer sig bort till Ulf Lundells texter, Dalai Lamas visdomsord i pocketformat och den stora Bingo-Lotto vinsten. Man beundrar Lasse Berghagens blå kavaj i Allsång på Skansen, Nelson Mandelas hjältemod och Bill Gates imperium. Man förundras över pensionssparande, och Mount Everestbestigning utan syrgas.

Man läser Tina Nordströms kokböcker, olika inredningsmagasin, dagstidning på nätet och bjuder sina vänner på sushi.

Man är intresserad av sig själv, A-ekonomi, Robinssondeltagare, espressomaskiner och Thailandsresor. Är man samhällsengagerad slänger man ett öga i Ordfront, följer Janne Josefssons besök i valstugorna eller tycker till i diverse tv-debatter.

5.3 Dagens samhällsklimat

Saddam Hussein, Slobodan Milosovic, Usama bin Laden och George Bush har alla bidragit till att krig, hat, hot, nationalism, patriotism, tortyr och terrorismen kommit upp på den globala agendan, vare sig man vill eller inte. Dessa övergripande orosmoment är dock inte det enda som kommit att känneteckna de senaste årtiondena

1989 föll Berlinmuren, vilket blev slutet på Sovjetkommunismen och blev början på en ny era mot ett alltmer enat Europa. 1994 röstade Sverige ja till EU med knapp majoritet, vilket kom att innebära en mer homogen politik med starka inslag av liberala krafter. 1994 var också det år som den nyttillträdde socialdemokratiska regeringen lovade att halvera den öppna arbetslösheten till år 2000. Den ekonomiska krisen innebar en stor nedbantning av den offentliga sektorn, samt stora rationaliseringar

inom företagsvärlden, vilket var de främsta orsakerna till den höga arbetslöshetssiffran¹⁴⁸. För att häva arbetslösheten satsade man främst på vidareutbildning av arbetslösa, detta åstadkom tyvärr dock inga nya jobb. Mot bakgrund av arbetsmarknadens regler som av många ansågs avhålla företag från att ge fasta anställningar, valde företagen istället att anlita enmansföretag och konsulter. Dessa personer tillhandahöll tjänster som endast behövdes tillfälligt. I Sverige fanns det år 1996, 385 000 enmansföretagare. De stora företagen kom att koncentrera sig på sin kärnverksamhet och hyrde in tjänster därutöver. Med anledning av detta samt avskaffningen av det offentliga monopolet på arbetsförmedling växte företag fram som endast stod för personaluthyrning.¹⁴⁹

Även inom bostadsbranschen genomfördes privatiseringar. Enskilda intressen togs tillvara och alltför bostadsrättsföreningar bildades då hyresgästerna i städerna köpte fastigheterna de bodde i. Kommuners ekonomiska existens var hotad då flera av miljonprogrammets allmännyttiga bolag gjorde stora förluster och man tvingades trots ideologiskt motstånd att privatisera.¹⁵⁰ Mot bakgrund av den hyresreglering som infördes som en krisåtgärd under andra världskriget, kunde hyrorna under 1990-talet inte sänkas, och konsekvensen blev att människor istället föredrog boendeformer av annan art.¹⁵¹ Under den senare delen av 90-talet minskade bostadsbyggandet avsevärt och vissa kommuner ansåg sig till och med tvungna att riva tomma bostadsområden för att på så vis häva penningflödet. Det var ju nämligen inte bara förlorade hyresintäkter som kom kommunerna till korta, utan även räntan för de lån som årtionden tidigare givits till allmännyttans bostadsbolag.¹⁵²

Ytterligare en utveckling som kommit att präglade 1990-talet har varit de högst varierande nativitetssiffrorna. 1991 hade vi en babyboom i Sverige, då föddes 123 737 barn. Under de sista åren på 1990-talet sjönk siffrorna kraftigt. 1997 dog det fler människor än det föddes (den lägsta siffran sedan 1809). 1999 nådde dock barnafödandet sin bottennivå med endast 88 173 barn. 1990-talets ekonomiska lågkonjunktur, det ökade kravet på utbildad arbetskraft samt föräldraförsäkringens koppling till inkomst har gjort att kvinnor och män väntar med att skaffa barn, varför även medelåldern på förstföderskor höjts.¹⁵³ När vi berörde ämnet familj och barn med vår informant Anna svarade hon på följande vis:

¹⁴⁸ I början av 1990-talet låg arbetslösheten länge kring tolv procent. Mot bakgrund av 1999 års konjunkturuppgång kom arbetslösheten dock att sjunka. Ibid. s. 351.

¹⁴⁹ Under 1990-talet blev fenomen som projektanställningar och timvikarier allt vanligare. "1998 beräknades totalt 1,3 miljoner ha andra arbetsformer än fast anställning." Ibid. s. 351.

¹⁵⁰ "1998 fanns det 60 000 outhyrda lägenheter som representerade 2,9 miljarder i uteblivna hyror. Många låg i avfolkningsområden och skulle rimligen aldrig bli uthyrda igen." Ibid. s. 353.

¹⁵¹ Krisåtgärdens syfte var att hyrorna skulle hållas på liknande nivå hyra för jämförbar standard. Ibid.

¹⁵² 1996 byggdes knappt 10 000 bostäder i Sverige i jämförelse med 1990:s siffra på nästan 70 000. Ibid.

¹⁵³ År 2001 var genomsnittsåldern för förstföderskor 28,5 år, för pappor 30,9 år. För 30 år sedan var kvinnorna nästan fem år yngre i medeltal. Dahlbeck, Ingrid, 2002. "Många föder barn allt senare i livet", *ELA 2002-08-20*.

Jag vet inte om det är ett medvetet val eller inte att vänta med barn men just nu känns det inte rätt. Det finns ju så mycket som jag inte har gjort ännu... Jag vet ju inte ens om jag vill bo i Stockholm och jobba där jag gör idag, eller om jag ens vill bo i Sverige...Om det inte händer något med min lön innan sommaren så är jag 'out of there'.¹⁵⁴

År 2000 vädjade statsminister Göran Persson till den svenska befolkningen på Aftonbladets förstasida med följande ord:

Skaffa fler barn – annars blir det kris.¹⁵⁵

År 2002 kom trenden även att vända, vare sig det var statsministerns förtjänst eller inte. Göran Persson säger:

Härligt... Ett samhälle där det föds många barn är ett samhälle med framtidstro. Barnafödandet är oerhört viktigt, jag känner äkta glädje.¹⁵⁶

Statistikern Tor Bengtsson på SCB tror att Perssons uttalande och den massmediala uppmärksamheten haft en positiv inverkan på barnafödandet. Persson själv belyser de politiska satsningar som enligt honom ekonomiskt förenklat och uppmuntrat steget till föräldraskap. Persson pekar på den införda maxtaxan på dagis, och de höjda barnbidragen.¹⁵⁷

Mot bakgrund av kvinnans emancipation har den offentliga och den privata jämlikheten mellan män och kvinnor ökat avsevärt i jämförelse med 1930-talet. De skall konkurrera på lika villkor i arbetslivet, och lotten att ta hand om hem och barn skall inte längre endast tillskrivas kvinnan. Vi har dock en lång väg att vandra fram till den totala jämlikheten mellan svenska män och kvinnor. Barnbidrag, dagisplatser, pappaledighet¹⁵⁸ hjälper dock jämlikheten en bit på väg. Då vi förde ämnet pappaledighet på tal med vår informant Anders fick vi följande svar:

Självklart är jag positiv till pappaledighet, men är jag kvar på mitt nuvarande jobb och skulle bli pappa skulle jag nog tvingas välja mellan barn eller jobb...Min bransch är ju tyvärr extremt

¹⁵⁴ Andersson, Anna intervju 2002-06-18.

¹⁵⁵ Hjelm, Carl, 2002. "Nu föds det fler bebisar i Sverige", *Aftonbladet* 2002-08-07.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ "Föräldraförsäkringen är skriven så nu att hälften av dagarna är reserverade åt mamman och hälften åt pappan men det går bra att överlåta dagar åt varandra, alla dagar förutom 30 dagar som icke är överlåtelsebara. Mamman och pappan måste alltså ta ut minst 30 dagar vardera, annars så förlorar föräldrparet de dagarna." Nilsson, Sanna, 2001. "Att vara föräldraledig – förväntningar och realiteter", *C/D - uppsats sociologi* 2001.

amerikaniserad och konservativ, vilket onekligen känns lite motsägelsefullt eftersom vi är ledande i många andra avseenden....det förväntas bara att jag ”jobba häcken av mig”.¹⁵⁹

Ytterligare en förändring av 1930-talets reformer är introduktionen av det nya premiepensionssystemet. Den enskilda individen har idag möjlighet att påverka hur den privata pensionen skall förvaltas. Om möjligheten inte utnyttjas går staten in och placerar pengarna automatiskt i den så kallade Sjunde AP-fonden. Det nya systemet innebär att du får ett personligt premiepensionskonto hos Premiepensionsmyndigheten, PPM. Denna statliga myndighet ansvarar för administrationen av premiepensionerna. I det nya systemet öronmärks pengarna för den enskilda individen, och betalas sedan ut när personen i fråga går i pension.¹⁶⁰

Som komplement till den offentliga sjukvården har de privata sjukförsäkringarna introducerats. Skandia som är ett av Sveriges största försäkringsbolag marknadsför sig exempelvis på följande vis:

Vi försäkrar dig om sjukvård när du behöver den. Inte då andra har tid.¹⁶¹

Ett annat argument är att den privata sjukförsäkringen ger ekonomisk trygghet om man skulle bli långvarigt sjuk.

De privata sjukförsäkringarnas målsättning är att erbjuda den snabbaste och mest effektiva tillgången till specialistvård med god kvalitet. Skandia menar i sin reklam att de genom att erbjuda privata vårdlösningar för dem som vill, även kortar de offentliga vårdköerna. Detta är dock en sanning med modifikation då man med “alla“ uppenbarligen menar de som är höginkomsttagare och som kan uppvisa symptomfri släktbild med goda gener. Vår informant Anders har fått erfara ett exempel på detta. För två år sedan erbjöds Anders genom sitt arbete tecknande av en privat sjukvårdsförsäkring. Mot bakgrund av Anders livssituation var försäkringen enligt honom förmånlig, men då han förde saken vidare visade det sig att försäkringsföretaget inte längre var intresserade då det stod klart att Anders i sina ungdomsår ådragit sig en relativt allvarlig idrottsskada vilken han opererats för ett flertal gånger. Vi anser att Anders historia är ett exempel på den selektivitet som försäkringsbolagen bedriver vid tecknande av försäkringar.¹⁶²

¹⁵⁹ Andersson, Anders intervju Stockholm 2002-06-18.

¹⁶⁰ www.ppm.nu.

¹⁶¹ www.skandia.se

¹⁶² Andersson, Anders intervju Stockholm 2002-06-18.

5.4 Dagens bostadssituation

Med anledning av den svenska lågkonjunkturen under 1990-talet kom villkoren för det svenska bostadsbyggandet att förändras. År 1993 upphörde den statliga långivningen för bostadsbyggande, likaså började subventioner att avvecklas. Mot bakgrund av den allmänna ekonomiska krisen vid 1990-talets början, samt förändrade skatte- och räntebildningsregler, kom byggnationen under denna tid (1993-1998) att nästintill stagnera. Bostadsbyggandet var nere på lika låga nivåer som på 1920-talet.¹⁶³ De förändrade förutsättningarna resulterade i att det offentliga intresset kom att ersättas av det privata, och initiativet för byggande kom att bli alltmer avpolitiserat.¹⁶⁴ Bostäderna skulle nu bli mer marknads- och konkurrenskraftiga. För att överleva blev de stora byggherrarna som exempelvis Skanska och Riksbyggen tvungna att finna nya vägar, varför man säkrade sina investeringar genom att vända sig till dem som kunde betala för sig.¹⁶⁵ God arkitektur blev ett av de främsta konkurrensmedlen, likaså kom nya försäljningsmodeller att lanseras. Ett exempel på detta är Riksbyggens paroll: "sälj först – bygg sedan"¹⁶⁶

Detta innebär att det är de som kan betala de höga priserna, som blir de dominerande på bostadsmarknaden. För att attrahera den presumtiva kunden (det vill säga den kund som kan betala för sig) har det av de stora byggherrarna gjorts stora satsningar på exklusiva och moderna bostadsområden.¹⁶⁷ 1930-talets enskilda arkitekter som exempelvis Uno Åhrén, Sven Markelius och Gunnar Asplund har idag bytts ut mot de stora byggherrarna. Bostaden måste idag vara attraktiv för den potentiella köparen.

Bostadsbristen är idag akut på många ställen i Sverige, och det är framförallt i storstäderna som den största obalansen mellan tillgång och efterfrågan finns. En orsak är den markant ökade inflyttningen till storstäderna de senaste åren. Exempelvis har befolkningen i Stockholms stad ökat med cirka 8000 personer i snitt per år från 1993 till 2000. En utveckling som sägs fortsätta enligt prognoserna.¹⁶⁸ Liknande utvecklingar kan också skönjas i Malmö och Göteborg.

Vår informant Anna beskriver sin och sin sambos flytt till Stockholm som präglad av ett hysteriskt letande:

Det är ju solklart business och de rätta kontakterna som gäller... till slut fick jag och min sambo tag i ett andrahandskontrakt till en schysst central lägenhet, hur det gick till förstår ni kanske?

¹⁶³ Nylander, Ola, *Bostaden som arkitektur* (1999) s. 31.

¹⁶⁴ Ibid. s. 33.

¹⁶⁵ Olsson, Arne intervju 2001-01-12.

¹⁶⁶ Kurtilla, Annelie, *Riksbyggen Projektering* (2000) s.144.

¹⁶⁷ Varför byggs det inte fler bostäder idag? 2000. Broschyr: Skanska Nya Hem.

Allt handlar om business, alla vill göra provision på sina uthyrningar. Det är lätt att tappa fotfästet vad det gäller priser i den här stan...¹⁶⁹

Bostadsbyggandet har dock centrerats till storstadsregioner och universitetsstäder de senaste åren. Byggbar yta är i dessa områden därför knapp. På grund av den ökade efterfrågan i dessa områden har också priserna kommit att öka avsevärt. I en kostnadsjämförelse i DN 25 okt. 2000 belyses förhållandet ytterligare.¹⁷⁰ En trerumslägenhet på 75 kvm i Lunds innerstad kostar 1 miljon kronor. I Uppsala och Malmö skulle liknande lägenhet kosta 1, 2 miljoner, i Göteborg 1,3 miljoner och i Stockholm (Kungsholmen, Söder, Vasastan) 2,6 miljoner kronor.

Enligt en marknadsekonomisk grundprincip bör hög bostadsbrist leda till ökat bostadsbyggande, så ser dock verkligheten inte ut. Ockerhyror, svarthandelskontrakt och andrahandskontrakt har blivit verklighet.

Bostadsbristen kan också leda till andra konsekvenser till exempel hämningar av den ekonomiska tillväxten. Oppositionsborgarrådet (s) Annika Billström i Stockholm tror att om man inte genomför en gedigen bostadssatsning så kommer de svenska företagen att flytta utomlands och den välutbildade arbetskraften lämna Stockholm.¹⁷¹

Varför byggs det då så få bostäder? Orsakerna kan anses vara många, men exempel på faktorer är trögheten i regelverken och de utdragna processerna från idé till byggstart. Brist på attraktiv och byggbar mark är en annan bidragande orsak, likaså de förändrade ekonomiska villkoren. En annan viktig anledning som anses ha hämmat det svenska bostadsbyggandet enligt Skanska är hyresregleringen som de menar innebär att det inte är ekonomiskt möjligt att ha vinstambitioner vid byggandet av hyresrätter. Det är nämligen de allmännyttiga bostadsbolagen som sätter normen för hyressättningen.¹⁷²

5.5 Familjen i bostaden

En av de största förändringarna i det svenska samhället de senaste trettio åren är kvinnors utträde i förvärvslivet det vill säga en övergång från oavlönat arbete till lönearbete. I många hem finns dock en

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Andersson, Anna intervju Stockholm 2002-06-18.

¹⁷⁰ Reichwald, Astrid, 2000. "Stora prisskillnader i hela landet", *DN* 2000-10-25.

¹⁷¹ Varför byggs det inte fler bostäder idag? 2000. Broschyr: Skanska Nya Hem.

¹⁷² Ibid.

traditionell uppdelning om ansvar av barn och hushållsarbete kvar, även om man de senaste åren skönjt en trend av ökad delaktighet i hemarbetet från männens sida.

Trots att det uppstått fler familjeformer och en ny och förändrad syn på sexuella relationer utgör familjen fortfarande en av de viktigaste institutionerna i samhället.¹⁷³

Likaså spelar bostaden en mycket viktig roll i familjelivet, det är ju där man tillbringar stora delar av sin lediga tid.

Den gemensamma bostaden konstituerar familjen som en enhet.¹⁷⁴

De nya familjesammansättningarna har gett upphov till nya alternativa lägenheter till exempel med flexibla väggar, gemensamma kök-rum, loft och inglasade verandor.

Dagens bostäder är oftast ljusa och rymliga till skillnad mot 1940-talets smårum som alla hade en stängbar dörr till den lilla hallen.¹⁷⁵

Av svenska befolkningen bor cirka 60 procent i småhus. Klasskillnaderna är inte alltför påtagliga vad det gäller bostadstyp, 55 procent av arbetarna och 63 procent av tjänstemännen bodde i början av 1990-talet i småhus.¹⁷⁶ Vad det gäller invandrares boende är dock skillnaderna tydliga, och av dem bor endast 25 procent i småhus. Invandrarna bor också trängre än övriga svenskar likaså är deras bostäder ofta belägna i segregerade områden i storstäderna. Ensamstående föräldrar finns också starkt överrepresenterade i flerfamiljshus.¹⁷⁷

Bostadsstandard och läge är fortfarande en faktor som skiljer de sociala skikten åt i samhället, även om den generella standarden höjts avsevärt för gemene man sedan 1930-talet.

För högre tjänstemannafamiljer ingår ett eget hus ofta som en självklar del i livsstilen. I arbetarfamiljer däremot har det mer karaktären av ett gemensamt livsprojekt för kvinnan och mannen. Det blir en del av "det goda livet."¹⁷⁸

Generellt lägger svensken ner mycket pengar och omsorg på sitt boende och för många är bostaden ett livsprojekt. I bostaden återspeglas också ofta människors känslor, längtan och drömmar. Heminredning är viktigt i Sverige och det finns en mängd magasin som behandlar ämnet. Vår informant Anna stärker bilden:

¹⁷³ Ahrne, Göran - Roman, Christine – Franzen, Mats, *Det sociala landskapet* (1996) s. 295.

¹⁷⁴ Ibid. s. 135.

¹⁷⁵ Snidare, Uuve, *Hemma i Sverige 1900-2000* (2000) s. 184.

¹⁷⁶ Ahrne, Göran - Roman, Christine - Franzen, Mats, *Det sociala landskapet* (1996) s. 135.

¹⁷⁷ Ibid. s. 136.

¹⁷⁸ Ibid. s. 136.

Jag älskar heminredning... Jag tror faktiskt att jag i dagsläget prenumererar på typ tre hem och livstilsmagasin, och det är inte utan att man fördriver helgen med att gå i inredningsaffärer, det finns en uppsjö av sådana här i Stockholm... Det känns som att vår generation tycker om att satsa på sina hem....¹⁷⁹

5.6 BoKlok

Ett av Skanskas mer lyckade bostadsprojekt är BoKlok. I samarbete med IKEA bygger Skanska i dagsläget bostäder som skall passa "alla". På Skanskas hemsida kan man läsa att grunden för BoKlok vilar på människors drömmar och önskemål:

En trygg miljö, gärna med egen täppa, grind och fruktträd står högt upp på önskelistan, liksom mer pengar att leva för. Alltså ett bättre boende till lägre pris.¹⁸⁰

Bostäderna har alltså en bred målgrupp och en varierad prissättning. Som kund kan du beroende på det geografiska läget få betala en så kallad medlemsinsats på allt ifrån 180 000 kr till 540 000 kr. BoKlokhusen är huvudsakligen bostadsrätter. Kontantinsatsen är från 25 procent av bostadspriset upp till 40 procent. Om man räknar på det i särklass billigaste alternativet, det vill säga 25 procent av 180 000 kr behöver kunden betala 45 000 kr i kontantinsats. Om man räknar på det dyraste alternativet med 40 procent av 540 000 kr behöver kunden betala 216 000 kr i kontantinsats. Den prismässiga variationen är alltså stor. Som kund kan man inom BoKloks ramverk välja på två typer av boende: Älmhult och Helsingborg. Allt i sann IKEA-stil vari man ofta valt att anspela på svenska Ortsnamn. Husen som heter Älmhult är traditionellt faluröda, grå eller gula och målsättningen är att förmedla känslan av sörgårdsidyll. Helsingborg har ett modernt formspråk, är funkisinspirerat i sitt utformande och har en stadsmässig karaktär. Linjerna är strama och husen är minimalistiskt tilltalande. Till båda husalternativen hör en trädgård med buskar, fruktträd och grind. Du har även tillgång till en odlingslott i den gemensamma trädgården. Husens interiör domineras av stora fönster, högt i tak, vitkaklade badrum och ekparkett.

Tanken är att Du alltid skall mötas av ljus när Du går i lägenheten.¹⁸¹

Bostäderna är yteffektiva och möblerbarheten är hög. Vid köp av ett BoKlokhus får du som kund även tillgång till en heminredningsarkitekt från IKEA. Du får även ett presentkort hos IKEA på 3000 kr, fri

¹⁷⁹ Andersson, Anna intervju Stockholm 2002-06-18.

¹⁸⁰ www.boklok.com

¹⁸¹ Ibid.

transport samt tillgång till en servicetekniker i två timmar. Allt är för kunden högst förmånligt, men visst kan man även uttrycka det som Arne Olsson på Skanska Nya Hem i Stockholm:

Sen har man dom. Då sitter dom där i Skanskas hus och IKEA:s möbler och kommer förhoppningsvis att fortsätta med det.¹⁸²

Mot bakgrund av denna kommentar förstår man att konceptlösningar är en vinnande idé på marknaden. Olsson talar även om en så kallad ”80/20-princip” som enligt honom är vedertagen i reklamsammanhang idag. Principen går ut på att den 80 procentiga delen består av basvaror. De 20 procenten därutöver är den extravaganta delen. Det vill säga den del som förhöjer vardagen och som är viktig före dagens individer att uppvisa. Olsson illustrerar principen i följande exempel:

Tänk dig att du lagar spaghetti och köttfärsås. När du är klar med kåket toppar du det med lite god parmesan, basilika och ett gott vin. Då skulle spaghetten och köttfärsåsen vara de grundläggande 80 procenten och de extra tillbehören övriga 20 procent...det samma gäller för människors hem...Du bor i ett BoKloklus handlar 80 procent av dina möbler och inredningsprylar på IKEA men handlar resten på NK eller i någon trendig liten butik.¹⁸³

Olsson menar att denna princip är tillämpbar på den svenska befolkningen överlag.

Det är ju så det funkar, annars hade man ju aldrig haft råd!¹⁸⁴

5.7 Bo-01 ”Visionerna för det nya decenniet”

1996 enades EU:s bostadsministrar kring en europeisk bomässa i Malmö. Temat skulle vara ekologi och namnet blev Bo01. Projektet Bo01 består dels av en boplats och dels av ett utställningsområde. Utställningstiden varade från den 11 maj till den 9 september år 2001.

Målsättningen var från början att locka minst en miljon besökare till bomässan. Endast 400 000 kom och Succén uteblev. En kombination av uteblivna biljettintäkter och ökade utgifter gjorde att det ansvariga mässbolaget försattes i konkurs.¹⁸⁵

¹⁸² Olsson, Arne intervju 2001-01-12.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ibid.

Boplatsen utgörs av 240 hyreslägenheter, 300 bostadsrätter och 45 hus med äganderätt¹⁸⁶. Det finns också ytor som är avsatta för eventuella kontor, daghem, bibliotek och dylikt samt ytor avsatta för affärer och restauranger. Dessa utrymmen ingår i ambitionen att göra Bo01 till en mångfacetterad och unik stadsdel med hög servicenivå.¹⁸⁷ Det finns också ett flertal områden för stillhet, lugn och rekreation, allt i 2000-talets tecken.

Prislappen på de byggda lägenheterna är mycket hög, vare sig det gäller hyresrätter eller bostadsrätter. Självklart stärker det höga priset känslan av exklusivitet.¹⁸⁸ Boplatsen ligger också strategiskt ”rätt”. Det är nära till hav, grönområden och ligger även ”lagom” avskilt från Malmö stad.¹⁸⁹

Tanken är att Bo01 som ligger vid Kockums övergivna varvsområde i Malmö, skall bli ett föredöme för Europas industristäder. I Europa finns många liknande områden som exempelvis i Gdansk, Kaliningrad och Sankt Petersburg.¹⁹⁰ När Bo01-projektet drogs igång var tanken att locka framstående utländska arkitekter att delta i olika byggnadstävlingar. Inte heller här uppfylldes den initiala målsättningen. Uppslutningen blev inte av den mängd eller dignitet som man förväntat sig. Sveriges främsta arkitekter deltog dock, likaså ett antal utländska landskapsarkitekter.

Bo01 har diskuterats flitigt i massmedia. Dels mot bakgrund av den höga ambitionsnivån och det låga besöksantalet, men också med anledning av prislappen på de nybyggda bostäderna. En person som kom att delta i debatten var hyresgästchefen Barbro Engman. Engman ansåg att Malmös bomässa borde ha skrotats:

mässan är rena förolämpningen för vanligt folk i bostadsbristens Sverige. Vi behöver inget Disneyland för rika.¹⁹¹

Istället borde man enligt Engman göra en ny bomässa vari man inriktar sig på att bygga billiga bostäder av god kvalité för gemene man. Hon misstänker att Bo01-projektet tyvärr även kommer att leda till ytterligare hyreshöjningar i Malmö.¹⁹²

¹⁸⁵ Foderberg, Eva pressmeddelande Bo01 Staden 2001-09-05.

¹⁸⁶ Arnstad, Lenart, 2001. ”Varför bygger ni så dyrt?”, *Aftonbladet* 2001-02-05.

¹⁸⁷ Informationsmaterial, *Bo-01 framtidsstaden europeisk bomässa och utställning i Malmö 2001* (2001) s. 13.

¹⁸⁸ Enligt en undersökning i *Aftonbladet* hamnar kommunala MKB: s dyraste lägenhet kring prislappen 28 244 kr/mån för 208 kvm. Medan den billigaste lägenheten, 60 kvm, kostar 9 914 kr/mån. Arnstad, Lenart, 2001.

”Har du råd att bo på Bo01?”, *Aftonbladet* 2001-05-18.

¹⁸⁹ Wigerfeldt, Christer, 2003. ”Bomässa med fokus på urban miljö”, www.alba.nu 2003-04-10.

¹⁹⁰ Foderberg, Eva pressmeddelande Bo01 Staden 2001-09-05.

¹⁹¹ Arnstad, Lenart, 2001. ”Skrota lyxmässorna”, *Aftonbladet* 2001-05-18.

¹⁹² Ibid.

Vision var det sammanfattande namnet på de fem utställningar som utifrån konstnärliga ambitioner och teknologi försökte skildra och belysa olika infallsvinklar på ett framtida tänkt samhälle. Besökaren på Bo01-utställningen fick beskåda flytande trädgårdar, mobila bostäder, vatten- och trädgårdskonst, samt bekanta sig med nya produkter och materiel från olika företag.¹⁹³ Mässan kom att kännetecknas av den globala visionen kring det ekologiskt hållbara samhället. Mässområdet illustrerade en framtidsstad där informationssamhället regerade och samspelet mellan individ och teknik var en förutsättning.¹⁹⁴

5.8 Vem är den potentiella kunden?

Mot bakgrund av de privata intressenas inträde på bostadsmarknaden, har 1930-talets kollektiva ambition fått ta ett steg tillbaka. Arkitekter idag känner inte samma samhällsansvar.¹⁹⁵ Den sociala bostadspolitikens ges idag inte samma utrymme i den allmänna debatten, som under folkhemmets era. I storstäderna vänder sig dagens privata byggherrar inte till gemene man, utan väljer istället ut sina kunder.¹⁹⁶ Vid ett samtal med Arne Olsson på Skanska Nya Hem i Stockholm stärktes denna bild ytterligare. Olsson beskrev hur Skanska i vissa fall går tillväga för att komma i kontakt med presumtiva kunder. Idag finns det firmor som endast har till uppgift att tillhandahålla den information som bland andra de stora byggfirmorna vill ha. Exempel på information kan vara hur stor en familj är, var de bor, vilka yrken familjen har, förmögenhet e t c. Genom erhållande av denna information kan Skanska, och de andra byggherrarna välja att punktinrikta sin bostadsinformation. De som exempelvis har en medelinkomst, får information om ett boende för gemene man. De som är höginkomsttagare får information om exklusivare boende. De kunder som anmält sitt intresse för Skanskas bostäder får dock all information, alldeles oavsett inkomst eller familjebild. Selektivt tillvägagångssätt av detta slag gör Skanska ingen hemlighet av. Arne Olsson summerar på följande vis:

vill man överleva på marknaden så måste man rikta sig till dem som faktiskt kan betala för sig.¹⁹⁷

Anledningen till att vi valt att inrikta oss på det exklusiva bostadsbyggandet i storstaden, är att det är just denna typ av byggande som är karaktäristiskt för sent 1990-tal och dagens 2000-tal.

¹⁹³Informationsmaterial, *Bo-01 framtidsstaden europeisk bomässa och utställning i Malmö 2001* (2001) s. 13.

¹⁹⁴Ibid. s. 17

¹⁹⁵Kurtilla, Annelie, *Riksbyggen Projektering* (2000) s. 142.

¹⁹⁶Johansson, Mats intervju 2001-01-12.

¹⁹⁷Olsson, Arne intervju 2001-01-12.

Förfarandet skulle kunna se ut på följande vis: Skanska har planerat ett bostadsprojekt på en särskild plats under en bestämd tidsperiod. Förutom de kunder som på ett självständigt plan visat intresse för projektet, skickar Skanska selektivt ut informationsmaterial till potentiella kunder. De som då visar intresse och sedan tecknar sig för ett boende, ges också möjlighet att påverka samt utforma den kommande bostaden. Köparen kan om han eller hon vill, få agera som sin egen arkitekt. På så vis möjliggörs den personliga prägeln för den enskilda individen. Planlösningarna för de exklusivare bostäderna ger kunden stora möjligheter till att bli sin egen arkitekt. Det är enligt designchefen Mats Johansson i stort sett tak, ytterväggar, ventilation, vatten och fönster som är oföränderliga för kunden. Innerväggar eller fondväggar byggs efter kundens önskemål. De fysiska rummen anpassas därför snarare av den enskilda individens vilja än av arkitektens.¹⁹⁸ Jämför detta med 1930-talets goda bostad.

Att bli sin egen ingenjör kostar pengar då de olika tillvalen är dyra. Att detta förfaringssätt dock är gynnsamt för Skanska står klart eftersom de exklusiva bostäderna är mycket efterfrågade.¹⁹⁹

Då vi frågade vår informant Anders om möjligheten att få vara med och påverka inredningen i ett eventuellt boende fick vi följande svar:

visst låter det schysst, men tillvalen kostar ju onekligen vad de smakar...Om jag skulle inreda mitt kök med de tillval som exempelvis Skanska ger finns det ju en stor risk för att pengarna skulle sättas i rullning och dra iväg åt ett håll jag inte vågar tänka på.²⁰⁰

I broschyrerna beskrivs de planerade lägenheterna och bostadsområdena genom romantiska formuleringar. Allt för att tilltala den presumtiva kundkretsen enligt Arne Olsson.²⁰¹

5.9 Område, livsstil, identitet och segregation

Idag räcker det till skillnad mot 1930-talet inte längre med en hög bostadsstandard för att väcka kundens intresse. Läget på ett bostadsområde är också av mycket stor vikt. Då dagens bostadsmarknad präglas av segregation, blir implicita underförstådda som "vi och dom" allt mer påtagliga. Moderna bostadsprojekt av typen Hammarby Sjöstad och Gåshaga stärker enligt oss denna typ av segregation. Målsättningen med många av de nya bostadsområdena är att de så småningom skall fungera som mindre självgående samhällen. I Hammarby Sjöstad finns exempelvis ett intranät som förbinder

¹⁹⁸ Se exempel på planlösning idag, bilaga 4.

¹⁹⁹ Olsson, Arne intervju 2001-01-12.

²⁰⁰ Andersson, Anders intervju Stockholm 2002-06-18.

²⁰¹ Olsson, Arne intervju 2001-01-12.

samtliga boende och aktuella affärsidkare. Intranätet är ett exempel på samhörigheten inom bostadsområdet.²⁰²

Det finns också andra implicita tecken på hur man vill markera samhörighet. När man läser broschyren över Gåshaga beskrivs det hur de boende inte bara kan socialisera med övriga boende, utan även med dem som lägger till vid gästbryggan. De flesta har inte båt i Sverige, varför en naturlig selektion sker redan där²⁰³. Gåshaga värdshus är ytterligare ett exempel. Här förväntas de boende dinera och umgås. Sätt detta i relation till att de flesta tar med sina barn på McDonalds, när det är vardagsfest.²⁰⁴ För att begränsa trafiken på Gåshaga har man valt att bygga garage till alla boende under gårdarna samt göra återvändsgränder.²⁰⁵ På så vis slipper man ovälkomna gäster. Precis som Bredbandsbolaget utlovade i sin broschyr kan man med hjälp av sin dator och entrékamera även se vem det är som ringer på ytterdörren.

Du vet alltid vem du öppnar dörren för, oavsett om det är på jobbet eller hemma²⁰⁶

Tillspetsat stänger du dock dörren för mångfald.

Skanskas målände beskrivning av Gåshaga betonar närheten till vattnet, samt illustrerar de boendes möjlighet till samvaro på en idyllisk offentlig plats:

Längs hela strandlinjen anläggs ett gång- och cykelstråk, och kring det kommer mycket av Gåshagas folkliv att kretsa. Här ligger småbåtshamnarna, stenpirarna, ön med sandstranden, sjöbodarna, värdshuset, några småhus för egenföretagare mm.²⁰⁷

Mot bakgrund av ovan beskrivna bostadsprojekt, framstår områden som Rosengård, Rinkeby och Alvik kanske som än mindre attraktiva och den sociala differentieringen blir alltmer uppenbar. En fråga som ofta ställs i storstaden är var man bor. Utifrån svaret kategoriseras ett fack och får sin identitet. Att komma från ett mindre attraktivt bostadsområde kan innebära en stämpling som är mycket svår att tvätta bort oavsett personlighet eller insatser. Det omvända gäller då du kommer från vad som anses vara ett finare område. Segregationen förstärks därmed genom dagens moderna bostadsbyggande.

²⁰² Hammarby Sjästad infobladd, 2001. Informationsmaterial.

²⁰³ Enligt en undersökning från SCB hade cirka 22 procent av männen tillgång till båt och cirka 16 procent av kvinnorna 1999. "Undersökningarna av levnadsförhållanden" www.scb.se 2003-02-14.

²⁰⁴ McDonald's besöks varje månad av 70 procent av Sveriges befolkning. Den tydligaste segmenteringen är barnfamiljer till vilka ett flertal kampanjer riktas. www.mcdonalds.se

²⁰⁵ Den här utsikten kan snart vara din, Gåshaga: Skanska Nya Hem.

²⁰⁶ Bredbandsbolaget informationsbroshyr 2001.

²⁰⁷ Den här utsikten kan snart vara din, Gåshaga: Skanska Nya Hem.

Då vi frågade vår informant Anna om det är viktigt att bo i ett exklusivt område fick vi följande svar:

För mig handlar det främst om att bo centralt... Visst är det vissa områden som klingar bättre än andra, det finns också vissa svartlistade områden. Jag skulle ju inte direkt sätta mig i Alvik. Det är nog rätt viktigt egentligen för mig att bo i ett exklusivt område eller i alla fall i närheten av mina vänner.²⁰⁸

Konsumentjournalisten Charlotte Reimersson sammanfattar bostadspolitiken på följande sätt efter att ha besökt Bomässan H99:

De som byggherrarna presenterar som ”kundorienterade lägenheter” är svindyra och dåligt planerade lyxbostäder utan fungerande kök men med plats för 100 cocktailgäster! Och de som heter yteffektiva lägenheter är lika omöjliga ettor på 20 kvadrat.²⁰⁹

5.10 Den goda bostaden 2000

Granne med havet, gröna gårdar, öppna och generösa planlösningar, stora uterum med utsikt, gedigna material, sinnrika boenden för både kropp och själ.²¹⁰

Det är med dessa ord som Skanska försöker marknadsföra sina bostäder. Konceptet är uppenbarligen vinnande då ”granne med havet” kan tyckas symbolisera folkhemmets *vatten*, ”gröna gårdar” folkhemmets *grönska*, ”öppna och generösa planlösningar” folkhemmets *ljus* och *yta* e t c. Slagorden är alltså i stort sett de samma, men grundtanken omdefinierad. På 1930-talet fokuserades det kring uppfyllandet av bostadens primära behov²¹¹. Hygienen stod i centrum. Idag är den höga bostadsstandarden en självklarhet för de flesta, och det fokuseras istället på tillfredsställelsen av det artificiella behovet.²¹² Idag ges kunden stor valfrihet och möjlighet att påverka sitt boende i frågor rörande planlösning och inredning. Detta blir påtagligt då man bläddrar i Skanskas broschyrer om planerade bostadsrätter. Det uttrycks på följande sätt:

²⁰⁸ Andersson, Anna intervju Stockholm 2002-06-18.

²⁰⁹ Snidare, Uuve, *Hemma i Sverige 1900-2000* (2000) s. 188.

²¹⁰ Den här utsikten kan snart vara din, Gåshaga: Skanska Nya Hem.

²¹¹ Med primära behov syftar vi främst till de behov som behöver tillfredställas för någons överlevnad, till exempel äta och sova. (Dock mätt med de mått som vi har idag.)

²¹² Med artificiellt behov syftar vi till de behov som är utöver de primära. Det vill säga de behov som av gemene man kan uppfattas som lyx: mahognybänkar, värmeslingor, italienskt kakel och ljudanläggningar i badrum. Alltså de behov som säkerligen kan öka den enskildes välbefinnande men ej är avgörande för någons överlevnad.

I samråd med beställaren har vi satsat på gedigna material för att få en estetiskt tilltalande miljö utöver det vanliga.²¹³

Kunden ges härmed chans att sätta en personlig prägel på sitt boende. Detta skiljer sig avsevärt från den folkhemiska tanken vilken kännetecknas av den kollektiva ambitionen om likhet för alla. De standardiserade mallarna som fungerat som utgångspunkt för byggandet av den folkhemiska bostaden har idag ersatts av det unika och individuella. Vid dagens bostadsbyggande är det framför allt kök och badrum som kunden kan påverka. Som kund hos Skanska har man möjlighet att göra olika tillval. Dessa tillval har givetvis dock en prislapp, varför man kan dra slutsatsen att det "individuella" idag kostar.

Idag finns nya försäljningsargument. Bredband är ett sådant. Bredbandsbolaget marknadsför sin produkt med bland annat följande motivering:

Inom en snar framtid kommer bredband att vara en naturlig del av vår vardag, precis som telefonen, TVn eller datorn och för det enskilda hushållet kommer bredband att betyda ökad bekvämlighet, lägre kostnader och större trygghet.²¹⁴

Bredbandsbolaget beskriver även tjänster som de menar skall förenkla vardagen för den enskilde individen. I entrén på ett hyreshus skall det enligt Bredbandsbolaget finnas en varubox tillhörandes varje lägenhet. Varuboxen är avsedd att ta emot leveranser då man inte befinner sig i hemmet. Man kan exempelvis få matleveranser som man beställt över Internet. När varorna levererats får man ett meddelande till sin dator.

Bredbandsbolagets ambition är att förenkla och underlätta vardagen för den enskilde individen. Tekniken är avancerad och visionen global. Tanken är dock inte ny. Alva Myrdals kollektivhus hade samma ambition. Tekniken var då inte så avancerad och visionen inte heller global. Kontentan var dock den samma. Genom exempelvis mathissar och kollektiv barnpassning ville man underlätta vardagen för den enskilde individen, då främst kvinnan.

Hos dagens konsumenter har miljömedvetandet kommit att bli ett viktigt inslag. Exempel på detta är återvinning, kretsloppstänkande och alternativa energikällor.²¹⁵ Ekologiskt tänkande vid bostadsbyggande är idag något som konsumenter enligt Mats Johansson på Skanska Nya Hem tar för givet. Den genomsnittlige konsumenten är dock inte villig att betala extra för detta tänkande, utan ser det som en självklarhet.²¹⁶

²¹³ Den här utsikten kan snart vara din, Gåshaga: Skanska Nya Hem.

²¹⁴ Bredbandsbolaget informationsbroschyr 2001-01-12.

²¹⁵ Hammarby Sjöstad infoblad, 2001. Informationsmaterial.

²¹⁶ Johansson, Mats intervju 2001-01-12.

6. Avslutande analys

6.1 Konsensus och top-down i samexistens

1930-talets politiska Sverige präglades av ett konsensustänkande. Visst fanns det motsättningar mellan exempelvis arbetsgivare och arbetare, såsom skotten i Ådalen 1931 är ett bevis på, men på det hela taget var samstämmigheten som vi bland annat beskrivit genom den statliga bostadspolitiken, kohandeln och Saltsjöbadsavtalet hög. Framför allt märks detta i jämförelse med övriga europeiska länder. Aftonbladets skribent Yrsa Stenius skriver att det i ett annat land än Sverige skulle ha blivit inbördeskrig vid liknande omständigheter som de i Ådalen men att det inte blev det på grund av konsensusmentaliteten. Detta till trots menar vi att den svenska socialpolitiken under 1930-talet präglades av en så kallad top – downstruktur. Det var politikerna ”uppifrån” som satte normen och moralen samt föreslog reformer och stiftade lagar, och det var arbetarna ”underifrån” som följde deras vägledning och skänkte dem den politiska legitimiteten.

6.1.1 Vetenskap eller politisk klåfingrighet?

Konsensustänkandet tycks karaktäristiskt för 1930-talets förda folkhemspolitik och de svenska medborgarnas vilja. Det är enligt vår uppfattning mot bakgrund av denna samstämmighet som den sociala ingenjörskonsten fått sin stora genomslagskraft. De sociala ingenjörerna agerade i stort under den socialdemokratiska fanan, varför deras tankar och förslag ibland även blev verklighet i form av utredningsarbeten och reformförslag. De rekommendationer som ingenjörerna ofta gav i sina utredningsarbeten är en del av det Yvonne Hirdman benämner det politiska *tillrättaläggandet*.²¹⁷ *Tillrättaläggande* eller inte, det står enligt oss klart att de sociala ingenjörerna fick den politiska legitimiteten hos det svenska folket dels genom att likställa statens vilja med kollektivets, och dels genom att säga sig företräda vetenskapen. I ett konsensuspräglat samhälle med låg bostadsstandard, låga nativitetstal, i många fall dåligt tillfredställande av de primära behoven som exempelvis mat, hälsa och hygien, ifrågasattes inte den politiska ambitionen på samma sätt som idag. Om man verkade för en politisk samhällsförbättring och dessutom representerade vetenskapen, som de sociala ingenjörerna ansåg sig göra, blev man hörd. Idag är vetenskapen inte längre något som endast den politiska sfären lutar sig mot, utan även den privata sektorn, som utnyttjar den prestige och trovärdighet som vetenskapligt influerat arbete ger.

6.2 Folkhemstanken sett med Tönnies glasögon

Mot bakgrund av det konsensustänkande och främjande av kollektivet i form av solidaritet, lojalitet och intima relationer inom den innersta kretsen och släkt och vänner, skulle Ferdinand Tönnies idealtyp *Gemeinschaft* kunna fungera som nyckelord för denna tid, då just gemenskapen (som är den svenska översättningen) var mycket viktig. Då denna gemenskap även är intimt förbunden med folkhemmet väljer vi att låta denna period kännetecknas av *Gemeinschaft*.

6.2.1 Gemeinschaftsbegreppet omdefinieras

1920-talets Sverige var fortfarande präglad av den urbaniseringstrend som kom till följd av 1900-talets industrialisering. Före industrialiseringens intåg levde människorna tätt in på varandra på sin gård. Relationen till granngårdarna var ovärderlig och gemenskapen var en förutsättning för att de små jordbrukssamhällena skulle överleva. *Gemeinschaft* var därför mycket påtagligt under denna tid. När samma människor tvingades in till storstaden som ett led i industrialisering byttes den bekanta känslan av *Gemeinschaft* ut mot *Gesellschaft*. Fokus lades nu på individens arbetskapacitet. Effektivitet var det som räknades. För att kunna överleva i den urbana miljön bildades dock nya sammanslutningar som återigen präglades av *Gemeinschaft*. Det var nu som folkrörelserna fick sitt stora genomslag. Fackförbunden, nykterhetslogen och en mängd andra rörelser återskapade den svunna känslan av *Gemeinschaft*, om än under nya former.

Att hela Sveriges befolkning under denna tid skulle uppleva sig tillhöra en enda stor gemenskap som konsekvent handlade för att tillgodose det kollektiva behovet torde vara inkorrekt. I jämförelse med dagens samhällsklimat känns det dock naturligt att förknippa 1930-talets samhällsanda med ett kollektivt handlande präglad av *Gemeinschaft*. Visst karaktäriserades industrialiseringens Sverige av *Gesellschaft* och mycket riktigt tillhörde den svenska befolkningen olika folkrörelser. Dessa folkrörelser kännetecknades dock inbördes av *Gemeinschaft*, vilket vi menar är inte är fallet med de intresseföreningar och nätverk som existerar idag. De stora folkrörelserna i kombination med det konsensusperspektiv som präglade 1930-talet gör att det känns relevant att teoretiskt tala om denna tid som en tid präglad av kollektivism och *Gemeinschaft*. Att statens vilja på demokratiska grundvalar kunde likställas med kollektivets vilja är förmodligen dock en indoktrinering från politiskt håll.

²¹⁷ För att förenkla läsandet väljer vi att kursivera de teoretiska begrepp som används under uppsatsens avslutande analys.

Om vi för ett ögonblick låter en social ingenjör företräda den folkhemiska politiken och försöker föreställa oss hur dennes tankegångar skulle ha kunnat se ut i början av 1930-talet, kan vi som ovan ta hjälp av Tönnies idealtyper *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* på makronivå, och G.H. Meads *generaliserade andre* och Thomas Johanssons tankar kring *estetiseringen av vardagslivet* och de så kallade *kulturförmedlarna* på mikronivå. Det skulle kunna se ut på följande vis:

6.3 Gesellschaft i tanke och Gemeinschaft i handling – en makroanalys

Utgångspunkten för den sociala ingenjören är den *Gemeinschaft* som man försöker åstadkomma i Sverige under 1930-talet. Den initiala *avsikten* är att stötta och i viss mån även rädda gemenskapen, genom att försöka höja bostadsstandarden och nativitetstalen. Utgångspunkten och avsikten är alltså klart präglade av *Gemeinschaft*, då de båda i första hand försöker tillgodose kollektivets bästa.

För att teoretiskt sett kunna genomföra den initiala avsikten, krävs en instrumentell ordning och en effektivisering av vardagslivet så att individens möjlighet till fri tid ökar. Ett sorts *tillrättaläggande* blir även nödvändigt för att den svenska befolkningen skall lära sig att dra nytta av varandra och av samhället. *Tillrättaläggandet* av den svenska befolkningens levnads- och boendeformer ligger till grund för att befolkningen i ett första led skall kunna vinna tid genom att dra nytta av varandra. I ett andra led skall denna nyttovinst öka effektiviseringen som i ett tredje led hoppas kunna öka och trygga Sveriges ekonomiska läge för att på så vis slutligen kunna höja bostadsstandarden och nativitetstalen. Trots att avsikten fortfarande är *Gemeinschaft* präglas det teoretiska tillvägagångssättet av motsatsen *Gesellschaft*.

För att praktiskt sett kunna genomföra den initiala avsikten och motivera folk till att handla så effektivt som det teoretiska planet krävde, behövdes nu kollektiva satsningar: Kategoribygandet gör sitt intåg. För att uppnå effektivitetsmålet byggs exempelvis barnrikehus och kollektivhus. Små lägenheter bestående av toalett, två rum och en liten, liten kokvrå blir standard för många svenska familjer. Genom att utnyttja varandra genom kollektivhusets och de nya lägenheternas anordningar skall den överblivna fritiden bli verklighet. Mot bakgrund av den tid som kommer ”individerna i kollektivet” till gagn kan nu nya samhällsformer bildas. Då grundtanken i det praktiska genomförandet använder sig av de kollektiva formerna och utnyttjar gemenskapen för att nå sitt mål präglas det till skillnad mot det teoretiska genomförandet av *Gemeinschaft*.

Den praktiska konsekvensen tar sig bland annat i uttryck i kvinnans, och framför allt husmoderns steg ut i förvärvsarbetet. Detta steg har möjliggjorts genom den instrumentella ordningen och de lyckade nytto- och effektivitetsvinsterna i form av tid. Att den praktiska konsekvensen därför präglas av *Gesellschaft* är kanske ingen överraskning då den förutom de lyckade effektivitetsresultaten snarare främjar den enskilda individens förverkligande än kollektivets. Detta steg är dock mycket viktigt för påbörjandet av det svenska jämställdhetsarbetet.

Trots de olika stegen mellan *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* tycker den sociala ingenjören förmodligen att den huvudsakliga målsättningen är uppnådd då de samhälleliga resultaten i form av bättre ekonomi, höjd bostadsstandard och en svag höjning av nativitetstalen trots allt förverkligas och i slutändan tillfaller det offentliga och på så vis kommer kollektivet till godo. Alltså sluts cirkeln då både den sociala ingenjörskonstens utgångspunkt och dess slutresultat präglas av *Gemeinschaft*.

Den sociala ingenjörens arbete känns som ett utmärkt exempel på att Tönnies idealtyper nästan alltid finns representerade vid varandras sida i en samhällsbild. Även en tid som folkhemmets tidsanda som var mycket starkt präglad av kollektivet och de gemensamma normerna och värderingarna, präglades i viss mån av *Gesellschaft*. Detta trots att ambitionen (om man skall tro socialdemokraterna och de sociala ingenjörerna) var *Gemeinschaft* från början till slut.

6.4 Den generaliserade andre som kollektivets försvarare? – en mikroanalys

Mot bakgrund av det starka kollektivet är det av förklarliga skäl något svårare att diskutera folkhemspolitikerna på mikronivå. Det är svårt att i dagens samhälle försöka föreställa sig hur det var att bildligt talat sitta ihop med sina familjemedlemmar, sin släkt och sina vänner, om det så var vid matbordet, i sängen, på arbetsplatsen eller i en dispyt.

När vi applicerar G.H. Meads syn på den reflexiva individen känns det viktigt att först konstatera följande: Folkhemmets medborgare hade en reflexiv förmåga, men mot bakgrund av att inte ens de mest primära behoven var uppfyllda torde modet, viljan och orken att motsätta sig de samhälleliga normerna och konventionerna utebli.

Eftersom en vanlig rädsla hos människor är att avvika från gemenskapen är individen ofta mycket mån om att lyssna till den *generaliserade andres* vägledning, det vill säga samhället. Då den kollektiva ambitionen var mycket stark i 1930-talets Sverige såg sig individerna inte som de enskilda personer

som vi ser oss som idag utan snarare som en del av en stor gemenskap. Som enskild individ var man i stort sett värdelös då lojalitet, solidaritet, familjeband och beroendeskap var det som satte mat på bordet och tak över huvudet. På denna tid torde det för Sveriges medborgare alltså vara mycket viktigt att inte avvika från rådande normer då det förelåg risk för uteslutning ur gemenskapen. På samma sätt torde kollektivets roll som generaliserade andre vara mycket effektiv då det även här fanns en rädsla för att avvika. Då kollektivet och staten vid denna tid i de sociala ingenjörernas ögon och många med dem var samma sak, känns det naturligt att svenskarna tog till sig av den socialdemokratiskt förda folkhemspolitiken, tillrättaläggande eller inte. De lagar och framför allt normer och värderingar som skapades under den socialpolitiska parollen fungerade förmodligen som generaliserade andre under denna tid för många svenskar. Vi menar att de sociala ingenjörerna utnyttjade individens rädsla för att vara annorlunda för att framgångsrikt kunna implementera folkhemspolitiken.

Idag finns det en väsentligt större distans mellan staten och medborgarna varför nämnt scenario skulle vara omöjligt i dagsläget. En teoretisk förklaring kan finnas i Mead's resonemang kring *multipla generaliserade andre*. Med detta menas att idag är inte kollektivet som generaliserande andre allenarådande, utan denna har fått konkurrens av nya aktörer. Idag är de primära behoven tillgodosedda varför den grund som trots allt förband det krisdrabbade Sverige inte längre existerar.

6.5 Den sociala ingenjören som kulturförmedlare

De sociala ingenjörerna skulle med Thomas Johanssons terminologi och viss personlig modifikation vara folkhemmets så kallade *kulturförmedlare*. Det var den självutnämnda klickens intellektuella människor som satte normen för det svenska bostadsbyggandet under 1930-talet. Det var dessa människor som bestämde hur hög diskbänken skulle vara, att den kollektiva tanken i form av restaurang, café och biobesök var en praktisk tidlösare (för dem som hade råd) och att köket som fysiskt rum var överflödigt: Kokvrån var ett faktum. Så länge dessa människor besatt det kulturella tolkningsföreträdet var riktningsningen total. Den personliga smaken gavs minimalt utrymme och det fokuserades istället på standardiserade bostadslösningar, som samma klick människor hade utsett som funktionellt passande.

Johansson talar även om *estetiseringen av vardagslivet*, och beskriver hur viktigt det är för den enskilda individen att få ge uttryck för just den personliga stilen och smaken. Att detta behov torde ha undertryckts under 1930-talet råder det väl inget tvivel om. Å andra sidan hade den svenska befolkningen förmodligen inte tillnärmelsevis lika stort behov av att bli sedda som enskilda individer med personlig stil och smak. Dels mot bakgrund av det ekonomiska läget som både förhindrade

konsumtion och satte fokus på de primära behoven, och dels mot bakgrund av den upplevda tryggheten i kollektivet. En trygghet som vi inte anser existera i dagsläget.

6.5.1 Social ingenjörskonst som *Gemeinschaft*

Gemeinschaft i det förindustriella samhället karaktäriserades av det naturliga och traditionsbundna förhållningssättet mellan människor. Relationerna var av emotionellt och långvarigt slag. Vid försök att återskapa den svunna känslan i den industrialiserade storstaden som präglades av *Gesellschaft* bildades det enligt oss en ny form av *Gemeinschaft*. Folkrörelserna som i mångt och mycket stod bakom denna nya *Gemeinschaft* kännetecknades inte av täta familjeband och traditioner utan snarare av gemensamma intressen, målsättningar och klasstillhörighet. Fackföreningsrörelsen är ett exempel. Vi menar även att den sociala ingenjörskonsten skulle kunna vara ett annat. De sociala ingenjörerna som verkade under 1930-talet och framåt hade det gemensamma intresset då de med Yvonne Hirdman ord önskade *tillrättalägga* de svenska medborgarnas liv och leverne för att på så vis uppnå det gemensamma målet, som initialt var att få Sverige på benen igen efter de tunga depressionsåren och därefter bli socialpolitiskt framgångsrikt. Klasstillhörigheten var vid denna tid troligen även den av liknande art då de dels var utbildade vid universitetet och dels ofta arbetade på uppdrag av socialdemokraterna.

6.6 Har *Gemeinschaft* blivit otidsenlig?

I motsats till 1930-talets Sverige anser vi att dagens samhällsklimat till stora delar är präglat av *Gesellschaft*. Idag är det inte längre huvudsakligen den politiska sfären som har makt över samhället utan de har även fått konkurrens av privata aktörer som inte behöver ta hänsyn till kollektivets bästa, utan endast inriktar sig på den aspekt av individen som är lönsam. Konflikter uppstår ofta mellan det offentliga och det privata då båda vill skaffa sig maximalt med fördelar genom att skapa nya nyttigheter eller ta över motpartens. En sådan nyttighet kan exempelvis vara välutbildad arbetskraft. Den politiska makten blir i viss mån tvingad till *Gesellschaft* för att överleva som maktapparat, då den privata sektorn ger hård konkurrens. I jämförelse med 1930-talets konsensustänkande känns dagens samhällsklimat snarare färgat av ett konfliktperspektiv.

Ytterligare en maktaktör i dagens samhälle är de nya gräsrotsrörelserna som exempelvis Attac. Makten kommer i och med dem nerifrån och till skillnad mot 1930-talet kan vi idag strukturmässigt både tala om ett så kallat bottom-upperspektiv och ett top-downperspektiv. De nya gräsrotsrörelserna präglas av

den Gemeinschaft som enligt oss kom till stånd genom dåtidens folkrörelser. Dock med betoning på det gemensamma intresset och målet som i Attacs fall förenklat är att utjämna världens ekonomiska orättvisor.

Den enskilda individen står idag i centrum. Det är till skillnad mot 1930-talet legitimt att främja de privata intressena. Det är mot bakgrund av den ökade *Gesellschaft* som denna utveckling möjliggjorts. Detta leder på mikronivå till en narcissistisk självbild hos individen.

6.6.1 Mot en ny Gemeinschaft?

Thomas Johanssons tankar kring individens *estetisering av vardagen* känns relevant att diskutera utifrån dagens Gesellschaftsklimat. Vår expertinformant Arne Olsson på Skanska Nya Hem i Stockholm talde om *80/20-principen*. Idag är våra primära behov tillgodosedda och vi lägger istället våra pengar på det som utåt sett syns. De 20 procenten är den del som å ena sidan utmärker oss som enskilda individer. Det är de 20 procenten som är dagens estetisering av vardagen.

Då vi å andra sidan fruktar avvikelsen vill vi allihop toppa med liknande 20-procent. Vilka de ”rätta” ”20 procenten” är styrs av *den generaliserade andre*, vilken fungerar som normgivare.

Vi tror att ytterligare en ny form av *Gemeinschaft* håller på att födas. De människor som besitter de ”rätta” 20 procenten upplever en känsla av *Gemeinschaft* sinsemellan. Den intima, naturliga och traditionsbundna Gemeinschaftrelationen försvagades först genom industrialiseringen, då den genom folkrörelserna i viss mån byttes ut mot gemensamt intresse, mål och klass. Idag upplevs *Gemeinschaft* mellan människor som har de rätta attributen.

Trots de nya formerna av *Gemeinschaft* tror vi att den närmaste familjen även idag präglas av den klassiska *Gemeinschaft*, vilket förklarar varför statsminister Göran Persson ofta väljer att uttala sig om just familjen. Då lyssnar vi!

7. Källförteckning

7.1 Böcker:

- Berg, Lars-Erik, 1997. *Den lekande människan*. Lund: Studentlitteratur.
- Brante, Andersen & Korsnes, 1998. *Sociologiskt lexikon*. Stockholm: Universitetsförlaget.
- Börjesson, Mats, 2003. *Diskurser och konstruktioner, En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Ehn, Billy, Löfgren, Orvar, 2001. *Kulturanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Elmbrant, Björn, 1995. *Politikens ABC*. Trelleborg: Fischer & Co.
- Giddens, Anthony. 1998. *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Goldman, Kjell, Pedersen, Mogens & Österud, Öjvind, 1997. *Statsvetenskapligt lexikon*. Stockholm: Universitetsförlaget.
- Hadenius, Stig, 2000. *Svensk politik under 1900-talet*. Lund: Hjalmarsson & Högberg Bokförlag.
- Hirdman, Yvonne, 2000. *Att lägga livet till rätta*. Ohrid, Macedonia: Carlssons Bokförlag,
- Johansson, Hilding, 1993. *Folkrörelser, folkstyre, folkhem*. Malmö: Sober Förlag.
- Johansson, Thomas, 1996. *Socialpsykologi och självidentitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Kurtilla, Annelie, 2000. *Riksbyggen Projektering*. Laholm: Trydells tryckeri.
- Malmström, Györki, Sjögren, 1989. *Bonniers svenska ordbok*. Finland: Bonnier förlag,
- Myrdal, Gunnar, Myrdal Alva, 1934. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier.
- Myrdal, Gunnar, 1970. *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. s. 36, Uddevalla: Raben & Sjögren.
- Nilsson, Jan-Olof, 1994. *Alva Myrdal en virvel i den moderna strömmen*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag, Symposium.
- Nylander, Ola, 1999. *Bostaden som arkitektur*. Stockholm: Svenskbyggjtjänst.
- Olofsson, Per-Olof & Sjöström, Bengt, 1993. *Existens och sociala relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Patel, R, & Tebelius, U, 1987. *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Payne, G.C.F, Cuff, E.C, 1996. *Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Ritzer, George, 2000. *Sociological Theory*. Femte upplagan. Singapore: McGraw-Hill Book
- Rudberg, Eva, 1992. *Folkhemmets byggande*. Norrköping: Svenska turistföreningen.

Sahlin, Ingrid, 1999. "Diskursanalys som sociologisk metod", i Katarina Sjöberg red., *Mer än kalla fakta*. Kvalitativ forskning i praktiken. Lund: Studentlitteratur.

Snidare, Uuve, 2000. *Hemma i Sverige 1900-2000*. Italien: Prisma.

Svenska Akademiens ordlista, 1999. Gjøvik AS Norge: Norstedts Ordbok

7.2 Artiklar och uppsatser:

Andersson, Elisabet, "Undanskynd arbetsplats har blivit något att visa upp", *SvD* 2001-10-14.

Arnstad, Lenart, "Varför bygger ni så dyrt?", *Aftonbladet* 2001-02-05.

Arnstad, Lenart, "Har du råd att bo på Bo01?", *Aftonbladet* 2001-05-18.

Arnstad, Lenart, "Skrota lyxmässorna", *Aftonbladet* 2001-05-18.

Bäck, Elin, "Folkhemmet har bytt ansikte", *Metro* 2001-02-21.

Dahlbeck, Ingrid, "Många föder barn allt senare i livet", *ELA* 2002-08-20.

Gunnarsson, Daniel, "Varför är svenska pappor barnlediga?", *SvD* 2002-06-04.

Hjelm, Carl, "Nu föds det fler bebisar i Sverige", *Aftonbladet* 2002-08-07.

Nilsson, Sanna, 2001. C/D – uppsats sociologi. "Att vara föräldraledig – förväntningar och realiteter"

Olsson, Lova, "Friskolorna vädjar till ministern", *SvD* 2002-03-16.

Reichwald, Astrid, 2000. "Stora prisskillnader i hela landet", *DN* 2000-10-25.

Rosander, Dag, "Hushållens skulder ökar", *SvD* 2002-09-20.

Sidenbladh, Erik "Riksdagens –ja till ökat skydd för homosexuella", *SvD* 2002-05-16.

Stenius, Yrsa, "1900-TALET", *Aftonbladet* 1999

7.3 Broschyrer:

Bredbandsbolaget "informationsbroschyr" 2001-01-12

Bo01, 2000 "Bo01 framtidsstaden europeisk bomässa och utställning i Malmö 2001"

Foderberg, Eva. "Pressmeddelande Bo01-Staden" 2001-09-05

Hammarby Sjöstad 2001, Skanska.

Skanska Nya Hem, Gåshaga, "Den här utsikten kan snart vara din"

Skanska Nya Hem, 2000 ”Varför byggs det inte fler bostäder idag?”

Statsvetenskapliga Föreningen, 1997. *Konsten att skriva och tala*.

7.4 Webbadresser:

www.alba.nu ,Wigerfeldt, Christer. ”Bomässa med fokus på urban miljö”, 2003-04-10.

www.arbetslivsinstitutet.se “Utbränning i Sverige“, 2002-06-05.

www.boklok.com 2003-03-20.

www.imh.resurs.se ”Kompetensutveckling”, 2003-03-09.

www.kolonilott.org

www.komvux.sodertelje.se

www.mcdonalds.se 2003- 05-10

www.natetis.se ”Kompetensutveckling”, 2003-03-09.

www.ppm.nu. 2003-03-13.

www.scb.se ”Barn och deras familjer 2000”,

www.scb.se “Undersökningarna av levnadsförhållanden“, 2003-02-14

www.scb.se ”Utbildningsnivå 1930, 1970 och år 2000”

www.skandia.se 2003-03-10.

7.5 Muntliga källor

Johansson, Mats. Designchef, Skanska Nya Hem, Stockholm 2001-01-12

Olsson, Arne, Regionchef, Skanska Nya Hem, Stockholm 2001-01-12

Mattsson, Dagmar. Sjukvårdsbiträde, Dals Ed. 2002-06-26

Mattsson, Ingvar. Elektriker, Vattenfall, Dals Ed. 2002-06-26

Andersson, Anna. Projektledare vid masters of media, Stockholm. 2002-06-18

Andersson, Anders. Konsult vid Accenture, Stockholm. 2002-06-18